

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

**ІНФОРМАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ
НЕГАТИВНИХ ЗАРУБІЖНИХ ВПЛИВІВ
НА РЕГІОНИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

НАУКОВА ДОПОВІДЬ

Київ 2018

УДК 004:316.77]:332.146.2](477):[355.42+327.88]((470+571):477)"2014/..."

I-741

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 1 від 04.12.2018)

А в т о р с ь к и й к о л е к т и в:

Л. Дубровіна (кер. проекту), О. Онищенко, В. Горовий,
А. Матвійчук, С. Полтавець, О. Ворошилов, Н. Іванова

Р е ц е н з е н т и:

Л. Компанцева, д-р філол. наук, проф.
Р. Жангожа, д-р політ. наук, проф.

Інформаційні механізми нейтралізації негативних зарубіжних впливів на регіони України в умовах гібридної війни. Наукова доповідь [Л. А. Дубровіна (керівник проекту), О. С. Онищенко, В. М. Горовий та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ: НБУВ, 2018. – 72 с.

ISBN 978-966-02-8723-5

У науковій доповіді розглядаються процеси трансформації регіонів в умовах розвитку інформаційного суспільства, особливості негативних інформаційних впливів на них в умовах гібридної війни РФ проти України та шляхи нейтралізації негативних інформаційних впливів.

Орієнтована на науковців, практиків у сфері інформатизації, широкий загал читачів, що цікавляться даною проблемою.

УДК 004:316.77]:332.146.2](477):[355.42+327.88]((470+571):477)"2014/..."

ISBN 978-966-02-8723-5 (друк.)
ISBN 978-966-02-8724-2 (електрон.)

© Л. Дубровіна, О. Онищенко,
В. Горовий та ін., 2018
© Національна академія наук України,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2018

1. Розвиток регіонів в умовах становлення інформаційного суспільства і небезпеки негативних зарубіжних впливів

Глобальне входження цивілізації в інформаційний етап у соціальному вимірі проявляється в удосконаленні структури націй і держав. Трансформація цієї структури здійснюється відповідно до розвитку інформаційних процесів нового суспільства. Ці процеси сприяють вдосконаленню інформаційних обмінів у соціальних інформаційних комунікаціях, якісному наповненню їх актуальною суспільно значущою інформацією, необхідною для задоволення всіх потреб національного розвитку, розвитку регіонів, систем соціальних структур на регіональному і на всіх внутрішньорегіональних рівнях їх функціонування аж до задоволення інформаційних потреб окремих членів суспільства зокрема.

Отже, в умовах розвитку інформаційного суспільства в підвищенні ефективності функціонування його елементів набуває особливого значення розвиток регіональної інформаційної системи, орієнтованої на забезпечення життєдіяльності певної соціальної структури і, в той самий час, відкритої для зовнішніх інформаційних обмінів. У сучасних умовах нерівномірності економічного і всіх інших сфер розвитку саме нова інформаційна система, базована на використанні електронних інформаційних технологій, стає основою процесу вирівнювання і розвитку регіонів, удосконалення їх розмежування відповідно до функціональних особливостей. Регіональні соціальні структури розвиваються в напрямі до цілісних утворень, основними елементами яких є люди, їхні норми і зв'язки в межах соціальної спільності, для яких є характерними такі системотворчі якості як мета, ієрархія, керування, а також – межі керованості¹.

Сучасна еволюція регіонів української держави пов'язана з якісно новим рівнем їх розвитку відповідно до проявів глобальних закономірностей утвердження специфіки інформаційного суспільства. Ці закономірності пов'язані насамперед із якісно новим розвитком інформаційної системи,

¹ Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина; сост. Э. М. Коржева, Н. Ф. Наумова. Политиздат, 1989. С. 304–305.

яка в руслі історичної закономірності підвищує ефективність суспільної організації навколо процесів людської діяльності, «структурованої і історично детермінованої у відносинах виробництва, досвіду і влади»². За своєю структурою ця система в основному має відповідати напрямам діяльності, необхідної для відображення регіональних інтересів у гармонійній єдності з інтересами загальнодержавними, загальнонаціональними.

Донедавна уявлення про регіони України в масовій свідомості сприймалося в єдності з обласним територіально-адміністративним поділом, здійсненим насамперед згідно з критеріями ефективності управлінської діяльності на державному рівні, з певним урахуванням історичних традицій, пов'язаних із процесом створення Української держави. Єдність регіонів підтримувалась унітарною управлінською вертикаллю, що організовувала, координувала економічну й усю іншу діяльність суспільства. Вся діяльність у регіоні відповідала інформаційним процесам регіонального виміру із включенням загальноукраїнських інформаційних обмінів, в основному контрольованих владною вертикаллю в тій мірі, в якій вони відповідали її інтересам. Єдність регіонів і координація в економічній, політичній, культурній та інших формах діяльності забезпечувалась загальнонаціональною інформаційною основою існування і розвитку українського суспільства з певною своєрідністю її регіональних складових.

В умовах глобальних загальноцивілізаційних перетворень, що на основі стрімкого розвитку здобутків науково-технічного прогресу відбуваються в сучасному світі, проявилися нові характерні особливості процесу регіонального розвитку в сучасній Україні. Вони породжують нову соціокультурну реальність постсоціалістичного суспільства.

У цій реальності, як і раніше в людській історії, рушійною силою соціокультурних трансформацій виступає той елемент культури, який на певний момент часу забезпечує найбільшу динаміку розвитку. Сьогодні таким елементом є інформаційна сфера, яка на базі електронних інформаційних технологій, поширення новітніх засобів комунікації здійснює зростаючий вплив на всі сфери суспільного життя.

При цьому сучасна технологічна база інформатизації в процесі вдосконалення систем соціальних інформаційних комунікацій для всіх без

² *Кастельс Мануель*. Информационная эпоха : Экономика, общество и культура / пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. М., 2000. С. 37.

обмеження соціальних структур суспільства створює можливості для розвитку системи продуктивних зв'язків, сприяє збільшенню їх самостійності у вирішенні життєво важливих питань, знижує рівень традиційної залежності по лінії вертикальних інформаційних та інших зв'язків. Цей процес не лише сприяє розширенню доступу регіональних користувачів до інформації на всіх рівнях суспільної діяльності, а й стимулює ініціативу щодо прийняття суспільно значущих рішень, сприяє прискоренню суспільного розвитку, зростанню творчої ініціативи соціально активної частини громадян.

Електронні інформаційні технології сприяють при цьому покращенню доступу до продуктованих в суспільстві інформаційних ресурсів, розвитку різноманітних контактів між користувачами. А формування соціальних мереж уможливило зменшення впливу контрольованих державою вертикальних інформаційних потоків на горизонтальному рівні інформаційних обмінів. Стосовно цього способу інформаційних обмінів М. Кастельс зауважив, що «ці спільності працюють на основі двох головних спільних культурних характеристик. Перша – це цінність горизонтальної вільної комунікації... Друга: спільність, що виникає з віртуальних громад, – це те, що я визначив би як самокероване створення мережі»³. В інформаційному комплексі ці спільності виконують функцію внутрішнього наповнення комплексу новою інформацією.

Сучасні електронні інформаційні технології зумовили становлення якісно нового етапу розвитку соціальних інформаційних обмінів, що використовують традиційні принципи інформаційного забезпечення опосередковано. Інформаційні обміни в мережах ґрунтуються на наявних у суспільному обігу на певний час знаннях, які викликають зацікавленість сучасників, а якісний рівень ресурсів визначається інтелектуальним рівнем та компетентністю учасників спілкування.

Слід зазначити, що наведені особливості мережевих форм спілкування є характерними для нинішнього етапу соціальних відносин у суспільстві, рівня технологій та грамотності у сфері інформаційних технологій сучасних учасників інформаційних обмінів. Вони набули широкої популярності на регіональному рівні⁴. З подальшим розвитком інформатизації

³ Кастельс Мануель. Інтернет-галактика. Київ: Ваклер. 2007. С. 53.

⁴ Див., напр.: Які соцмережі найпопулярніші серед українців (інфографіка). *Факти*. 2015.

українського суспільства і, відповідно, зростаючим рівнем володіння інформаційними технологіями членами суспільства можна прогнозувати зростаюче соціальне значення учасників обмінів у мережах і уточнення характеристик особливостей соціальних мереж⁵. Цей процес в усе більшій мірі ув'язується із об'єктивним процесом загальної консолідації суспільства і обумовлює також необхідність зміцнення інформаційних зв'язків на рівні регіонів нашої країни, що проявляється у розвитку інформаційної кооперації, скажімо, між бібліотечними, архівними установами, в процесі розвитку мережевих систем в економіці⁶, в науково-дослідних процесах (з активним використанням, наприклад, грид-технологій).

З точки зору сучасного національного розвитку варто зауважити, що утвердження в інформаційній сфері України соціальних мереж не лише сприяє розвитку взаєморозуміння між регіонами, між регіонами і центром, обміну інформацією, що стимулює прогрес, загальносуспільній консолідації, зміцненню кооперативних зв'язків у різних сферах суспільної діяльності.

Становлення нового, постіндустріального суспільства в Україні, як і в інших країнах світу, приводить до такого вдосконалення соціальної сфери, в тому числі на регіональному рівні, яке у все більшій мірі відповідає зростаючій складності завдань, створенню умов для розвитку усвідомленої самоорганізації елементів певної соціальної системи в умовах розвитку інформатизації. У зв'язку з цим відбувається розвиток усієї інформаційної системи регіонів: регіональної системи інформаційних комунікацій, центрів акумуляції, збереження і організації використання ресурсів, виробництва нової інформації. Крім того, на регіональному рівні також формуються і розвиваються зовнішні для регіону комунікації в рамках національного інформаційного простору, а також комунікації з глобальним інформаційним простором. Внаслідок розширення зовнішніх для регіону зв'язків фактично знижується значення впливу загальнодержавної управлінської інформаційної вертикалі і зростає потреба і значення прийняття рі-

21 квіт. URL: <https://fakty.ictv.ua/ua/lifestyle/korusni-novynu/20150421-1548778/>; Названо лідерів соцмереж серед українців. *Українська правда*. 2011. 23 листоп. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2011/11/23/90033/>;

⁵ *Кастельс Мануель*. Інтернет-галактика. С. 24–25.

⁶ *Соколенко С. И.* Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры : Украинский контекст. Логос, 2002. С. 80–114.

шень у питаннях регіональної діяльності на місцевому рівні. Зміцнюються внутрішньорегіональні інформаційні зв'язки, пов'язані з вирішенням господарських (бізнесових) та інших питань життя регіонів, включенням у цей процес зростаючого числа соціально активних учасників, що має сприяти піднесенню ефективності суспільної діяльності на основі вивільнення творчого потенціалу громадян.

Слід також зауважити, що процес зростаючої самостійності регіонів стає предметом дослідження зовнішніх інформаційних центрів, які протидіють інформаційному розвитку України. Вони намагаються в деструктивних цілях використовувати перехідний, трансформаційний період у житті регіонів нашої країни, перебільшувати значення економічних та інших проблем, суперечностей загальнодержавного масштабу, ментальних своєрідностей тощо у негативних впливах на Україну.

На регіональному рівні розвиток інформаційних процесів останніх років ув'язується із процесом здійснення реформ у системі адміністративно-територіального устрою, метою якого стала необхідність підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. У цьому процесі на основі розвитку електронних інформаційних технологій створюються нові можливості управлінської діяльності для ефективного забезпечення процесів регулювання децентралізації, здійснення радикального перетворення організаційно-функціональних механізмів держави на основі оновлення відповідної правової бази, донесення змісту інновацій до всіх учасників цих перетворень. Ці перетворення полягають у делегуванні центральними органами державної влади певного обсягу владних повноважень суб'єктам управління нижчого рівня, які мають необхідні права, обов'язки та ресурси. Кінцевою метою такого перерозподілу владних повноважень є створення можливості для вироблення і реалізації ефективних управлінських рішень на державному, регіональному та місцевому рівнях⁷.

В основу зазначених перетворень закладається оновлена державна політика України у сфері місцевого самоврядування, що спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади – тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. Така політика

⁷ Енциклопедія державного управління. У 8 т. Т. 8: Публічне врядування / [наук.-ред. колегія: В. С. Загорський, С. О. Телешун та ін.]. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 167.

орієнтується на найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері, положення Європейської хартії місцевого самоврядування, що декларує «право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення»⁸.

Варто зауважити, що з розвитком горизонтальних і вертикальних соціальних інформаційних комунікацій в регіоні цей процес набуватиме ефективності при скороченні періоду аморфності в утворенні внутрішньо-регіональних зв'язків, характерного для періоду початку інформатизації, і поступовому створенні інформаційної системи регіону, що відповідає перспективам його розвитку. Створення такої системи відповідає також інтересам інформаційної безпеки регіону й України в цілому.

Орієнтирами для організації ефективної внутрішньорегіональної структури інформаційного обслуговування користувачів управлінською інформацією може бути, приміром, класифікація основних державних послуг, рекомендована Євросоюзом. Вона передбачає забезпечення 20 основних напрямів інформаційної діяльності в електронному вигляді відповідно до концепції створення електронного уряду. Так, громадянин повинен мати можливість в он-лайні сплатити податки, отримати соціальну допомогу, стати на облік на біржі праці, оформити паспорт або права водія, поставити своє авто на облік, подати заяву до поліції, записатися на прийом до лікаря, знайти книгу в бібліотеці он-лайн, замовити свідоцтво про шлюб і народження дитини і навіть вступити до вищого навчального закладу. Бізнесмен має право через мережу Інтернет вирішити питання, пов'язані з реєстрацією бізнесу, поданням статистичних даних, сплатою податків, оформленням митних декларацій, соціальними виплатами своїм співробітникам.

Перелік наведених вище державних послуг має постійно розширюватись, усе повніше акумулюючи громадські ініціативи у вдосконаленні організації суспільної діяльності, впровадженні інноваційних процесів, підвищенні ефективності економічної, політичної діяльності. При цьому «органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетен-

⁸ Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

ції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу»⁹. Нові можливості розвитку в умовах становлення інформаційного суспільства пов'язані з нинішнім самостійним доступом елементів соціальної структури до глобальних інформаційних ресурсів і ресурсів національного інформаційного простору, з організацією самостійного використання цих ресурсів, із самостійним інфотворенням в інтересах власного розвитку та виходу на ринки інформаційної продукції. Ці можливості у відповідності із закономірностями інформаційного суспільства створюють умови для самоорганізації регіонів, підвищують можливості розвитку цієї самоорганізації, сприяють піднесенню загального творчого потенціалу нації, держави.

Таким чином, процес удосконалення інформаційної самоорганізації регіонів може спиратися на інформаційну основу всіх видів суспільної діяльності, на постійне вдосконалення механізмів управління інформаційними ресурсами, що позитивно впливає на процес зростання громадської активності. Якщо така система є ефективною у відображенні основних інтересів громадян, сама по собі вона стає значним об'єднуючим суспільним механізмом, дієвою перешкодою для зовнішніх негативних впливів в інформаційній сфері суспільства. І. Мелюхін справедливо зазначає, що на нинішньому етапі розвитку «формування основ нового типу суспільства лише до певної міри визначається технічними факторами. Набагато більше на цей процес впливають перетворення в економіці, соціальній структурі суспільства, політичному процесі, суспільній свідомості тощо»¹⁰.

Характер розвитку інтернет-комунікацій у масштабах регіонів стає поштовхом, що зумовлює підвищення політичної активності громадян, дозволяє їм зайняти обрану відповідно до власних ціннісних орієнтирів специфічну нішу у політико-комунікаційному процесі.

Активізація процесу самоорганізації регіонів на основі розвитку сучасних інформаційних процесів, з одного боку, сприяє підвищенню загально-носупільного потенціалу розвитку українського суспільства, а з іншого – за неналежної організації суспільних взаємовідносин може стати фактором прояву дезінтегративних тенденцій. В умовах нинішньої гібридної війни

⁹ Там само.

¹⁰ Мелюхин И. С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. М. : Изд-во МГУ. 1999. С. 43.

з північним сусідом цей процес може створювати певні фактори ослаблення загальнонаціональної стійкості, прояву негативних інформаційних, а разом із ними і всіх інших негативних впливів на життя регіонів.

Так, при надмірному ослабленні вертикальних зв'язків регіонів з центром до регіональних інформаційних мереж можуть в недостатній мірі потрапляти напрацювання в сфері національної ідеології, сформовані загальнонаціональні тренди розвитку і, таким чином, вони не стають переконливими для протистояння проявам деструктивного ідеологічного впливу на регіони з-за рубежу. При цьому в умовах інформаційної війни зарубіжні інформаційні технологи розробляють свідомо дискредитуючі трактування фактів регіональної історії, національної самобутності, спрямовані на розхитування національної єдності, на підміну системи цінностей, котрі визначають сьогодні спосіб життя і світогляд людей в національному масштабі. Ідеологічна дезорієнтація націлена насамперед на активних користувачів інтернет-інформацією, вона має на меті підриє морального духу населення і як результат – зниження обороноздатності та бойового потенціалу¹¹.

Інші впливи кардинально протилежного змісту можуть бути орієнтовані на ще одну численну аудиторію населення регіонів, що в найбільшій мірі відчуває належність до місцевих ментальних традицій, особливо до їх регіональної своєрідності. Ментальна сфера людини в силу суттєвого значення емоційної складової, що являє собою сплавлений і переданий на рівні генотипу від багатьох попередніх поколінь соціальний досвід, є дуже вразливою до різних чинників впливу. Тому, враховуючи зазначену вище специфіку інформаційної конфронтації з Україною, саме ментальна сфера нашого суспільства стала об'єктом особливої уваги і впливу. При цьому російські спеціалісти дійшли висновку про те, що «в сучасних умовах політичного, економічного і воєнного протистояння Росії зовнішнім, і особливо внутрішнім загрозам, ментальний геноцид вийшов на пріоритетні позиції застосування його генераторами»¹². Як свідчить практика, одні й ті самі

¹¹ Бульбенюк С. Специфіка здійснення досліджень у царині політичної психології. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ, Миколаїв: Український центр політичного менеджменту, 2009. Вип. 16. С. 130–137.

¹² Ментальний тероризм. *QSec. Вопросы безопасности*. 2010.10.02. URL: <http://www.qsec.ru/node/795>.

центри інформаційної агресії можуть використовувати обидва способи впливу на інформаційний простір регіонів України.

Істотний негативний вплив на інформаційну безпеку регіонів пов'язаний також і з нерівномірним утвердженням інтернет-технологій на території України, що заважає необхідному якісному доступу всіх категорій громадян на регіональному рівні до управлінської інформації, до офіційних матеріалів, до роз'яснення змісту цієї діяльності.¹³ На цю проблему звертається увага у Доктрині інформаційної безпеки України. В ній, зокрема, підкреслено, що «недостатня розвиненість національної інформаційної інфраструктури... обмежує можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії та проактивно діяти в інформаційній сфері для реалізації національних інтересів України»¹⁴.

На регіональному рівні особливо відчувається проблема ринкової орієнтації ЗМІ, формування ними попиту на негативну інформацію, витіснення з інформаційної сфери державних і всіх інших не підпорядкованих великому бізнесу ЗМІ, високий поріг цін на суспільно значущу інформацію. Все це серйозно утруднює реалізацію одного із основних правових актів стосовно практичного впровадження принципів інформаційного суспільства в практику української дійсності – закону України «Про Національну програму інформатизації»¹⁵. Вартість доступу до інформації (до книжкової, газетної продукції, до передплати на якісні ресурси Інтернету, теле- та радіоапаратуру, гаджети) у такій ситуації стає важливою причиною, що утруднює доступ до неї значній частині користувачів, при тому, що за межу бідності потрапляє сьогодні більше половини громадян України¹⁶. Не врегульована ще з мирних часів, ця проблема відчутно впливає на об'єктивне

¹³ Див про це, напр.: Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2014. С. 7–16.

¹⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

¹⁵ Про Національну програму інформатизації: Закон України № 74/98-ВР від 4.02.1998 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/74/98-вр.

¹⁶ Близько 60% українців живуть за межею бідності – ООН. URL: <https://www.unian.ua/society/1850746-blizko-60-ukrajintsiv-jivut-za-mejeyu-bidnosti-onn.html>.

відображення життя суспільства як на регіональному, так і на загальнонаціональному рівні.

В умовах розвитку інформаційного суспільства в Україні, характерного для нього вдосконалення соціальної структури, що проявляється у розвитку регіональної політики, зростає значення системи інформаційних комунікацій у вимірах «центр > регіон» та «регіони > центр». Недоліки в цій системі призводять до зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади та управління, інспірації помилкових управлінських рішень. З активізацією інформаційних процесів у суспільстві актуалізується потреба активізації держави в інформаційній сфері, пов'язаної із необхідністю організації функціонування сучасного національного інформаційного комплексу¹⁷.

Наявні виклики інформаційного суспільства, а також «неефективність державної інформаційної політики, недосконалість законодавства стосовно регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, невизначеність стратегічного наративу»¹⁸, – все це працює на зростання бездуховності, негативного ставлення до традицій національної культури. Така тенденція є небезпечною в умовах гібридної війни й активізації її інформаційної складової, саме коли країна особливо потребує стійкості та єдності. Цей висновок підтверджується і щодо керченського інциденту, оголошення воєнного стану в ряді областей, і щодо реалізації церковної реформи, в інших ситуаціях, які продукуються довготривалою гібридною війною.

Негативні економічні процеси в регіонах, зростаюча бідність населення і туманність оптимістичних перспектив на майбутнє обумовлюють недовіру населення регіонів до змісту політичної діяльності в загальнонаціональному масштабі, байдужість до неї. І така тенденція є небезпечною перед новим циклом виборчих перегонів в Україні, з яким в експертному середовищі пов'язують сподівання на перелом у ситуації постійної стагнації України. В той самий час громадяни все більше замикаються на особистих та регіональних інтересах. Крім того, в регіонах особливо наочно проявляється низький культурний рівень політичної боротьби. На сьогодні

¹⁷ Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / [О. С. Онищенко, В. М. Горюхов, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2014. 264 с.

¹⁸ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

немає втішних даних про те, що цю традицію буде порушено і, скоріше за все, після оголошення виборчої кампанії на громадську думку в регіонах знову негативно діятиме розв'язування жорсткої політичної боротьби між політичними угрупованнями з використанням взаємного компромату, корупційних технологій, судових позовів тощо. При цьому можна прогнозувати, що негативна атмосфера передвиборчого процесу не залишиться поза увагою зарубіжних інформаційних технологів.

У процесі розвитку сучасних інформаційних технологій, розвитку глобального інформаційного суспільства спектр негативних впливів на соціальний організм розширюється і наслідки його набувають все більш руйнівної сили. В хід ідуть маніпулятивні інформаційні технології, комплексні дії, спрямовані на послаблення національної ідентифікації, уніфікацію суспільства під цілі інформаційного агресора. При цьому повною мірою використовуються внутрішньосуспільні протиріччя інформаційної епохи, недостатня ефективність їх нейтралізації з боку державних структур, недостатній захист регіонів від негативних інформаційних впливів.

Делегування частини економічних повноважень в регіони не завжди лягає на підготовлений ґрунт, не завжди спирається на належну кваліфікацію професіональних спеціалістів і проявляється у формальних процесах, що обумовлюють неефективне використання коштів, формування місцевого варіанта «олігархату» і не сприяють декларованому центром розвитку регіонів. Додатково на цей процес негативно впливають волюнтаристські втручання деяких представників центральної влади, прояв авторитарних перспектив в еволюції центральних владних структур.

Негативний вплив на сучасний розвиток регіонів створюють загрози, які виникають через діяльність владних еліт в інтересах певного кола осіб, здійснення політичного, економічного впливу на процеси в регіонах олігархічних структур, інтереси яких не збігаються з інтересами розвитку громадянського суспільства. Корумпованість частини представників владних структур створює можливості для інтеграції в державне управління інтересів «кримінальних авторитетів», їх взаємодії з певними представниками держапарату. Найчастіше такий негативний симбіоз відчують саме регіони, дистанційно віддалені від створених останнім часом столичних антикорупційних центрів. Загрози, які виникають через розрив між демократично-конституційними принципами, декларованими центральною

владою, і реальною політикою в регіонах, яку проводять органи державної влади на усіх рівнях¹⁹, створюють негативний інформаційний клімат, в якому знаходять можливості для поширення негативних інформаційних впливів зарубіжні політтехнологи.

Недостатній розвиток інформаційних обмінів між центром і регіонами на основі сучасних технологій обумовлює в регіональному вимірі певні загрози недостатнього розуміння дій центральних органів державної влади, пов'язані з неефективністю роз'яснення їхнього змісту народу. Така обставина створює можливості для прямої дезінформації населення стосовно роботи державних органів влади, підриву їхнього авторитету, дискредитації їхніх дій, інспірованої з-за рубежу безпосередньо в інформаційні комунікації регіонів. Особливо це проявляється під час суспільно резонансних подій, що потребують негайної реакції, негайного роз'яснення їх змісту та адекватної реакції у відповідь.

Гібридна війна і певні негативні процеси навколо регіональних проблем в Україні, інспіровані зарубіжними політтехнологами по периметру українських кордонів, обумовлюють необхідність активного захисту вітчизняної регіональної політики українською державою за рубежом, нейтралізації спроб підриву міжнародного авторитету держави.

Сьогодні серед дослідників є популярною думка про те, що «зниження в інформаційну епоху статусу держави-нації робить неможливою її гегемонію в багатовимірному комунікаційному просторі Землі. Інформаційна революція завдала удару державній монополії на інформацію. Вона трансформувала уявлення про національну безпеку, що протягом століть виходили із уявлень про створення воєнної й економічної могутності держави. Змінюються головні пріоритети національної безпеки. Об'єктами ураження в інформаційних війнах і конфліктах стають поряд із матеріальними цілями цінності, які можна захистити за наявності почуття гідності, національної гордості і цивілізаційної належності»²⁰.

¹⁹ Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. URL: http://journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php.

²⁰ Геополітика мирової мережної війни. URL: <http://voprosik.net/geopolitika-mirovoj-setevoj-vojny/>.

При цьому слід зазначити, що:

по-перше, втрата державою монополії на інформацію не є в закінченому вигляді прогресивним явищем, що забезпечує торжество демократії, як це здається на перший погляд. Адже, по суті, якби цей процес був розвинутим до кінця, організація суспільного життя втратила б свою організацію, що веде до повного абсурду. Поки що в уявленнях мрійників від інформатизації – формування надсуспільства, в якому «над державою виростає надбудова – відкритий уряд, над економікою – надеконіміка (інноваційна), над ідеологією – зверхідеологія. Ці надбудови створять новий компонент в структурі суспільства»²¹. Але ці уявлення не мають вагомих підтверджень, посилянь на практику суспільного життя;

по-друге, втрата значущості держави в національному інформаційному просторі пояснюється на сьогодні її інерційністю в реорганізації інформаційної діяльності, в організації правотворення. Це проблема, подолання якої не є невирішеною справою. І значення держави в інформаційному просторі, в усякому разі в провідних країнах світу, останнім часом посилюється. Це видно хоча б на прикладі вдосконалення регламентування використання Інтернету в національному інформаційному просторі країн Заходу;

по-третє, потенціал держави як суспільного інституту ще далеко не вичерпаний навіть при входженні в інформаційний етап розвитку. Це передбачав ще Дж. Сорос²². Значущість держави як гаранта збереження національної своєрідності в інтересах загальноцивілізаційного розвитку найближчим часом мають зрозуміти ідеологи провідних країн-глобалізаторів.

Інформаційна війна як повноправна, а в деяких ситуаціях і основна складова гібридної війни, є дуже відчутним фактором, що впливає на функціонування інформаційного простору регіонів. І вони потребують державного захисту. У зв'язку з цим держава зобов'язана використовувати всі традиційні правові, правоохоронні важелі, свій вплив на вертикальні інформаційні комунікації, засоби комплектації вітчизняними і зарубіжними ресурсами національних інформаційних баз, а також державну систему

²¹ Роль информационных технологий в глобальном мире. Регионы online. 2012. 17.12. URL: <http://www.gosrf.ru/news/7788/>.

²² Сорос Дж. Про глобалізацію. Київ: Основи. 2002.

інформаційного виробництва. В інформаційних протистояннях на нинішньому етапі суспільного розвитку остання набуває все більшого значення, оскільки здатна генерувати контрпропагандистські інформаційно-аналітичні продукти, за їх допомогою діяти на упередження при організації ефективної прогнозно-аналітичної роботи. До цієї роботи мають обов'язково долучатись інформаційні структури, наукові організації, інформаційні та інформаційно-аналітичні структури регіонів.

2. Особливості негативних зарубіжних впливів в умовах глобальної інформатизації

Інформаційний сегмент гібридної війни Російської Федерації проти регіонів України характеризується певними специфічними особливостями, в порівнянні з пропагандою, розрахованою на широкий загаль української аудиторії. Однак, у принципі, ця пропаганда в ставленні до українських регіонів схожа із ставленням до регіонів власних, російських. В основі цього ставлення – насамперед, олігархічний інтерес, пов'язаний із можливостями забезпечення якомога вищого рівня прибутків у стислі строки. Таким умовам відповідають передусім промислові регіони, розбудовані ще при соціалізмі, продуктивна експлуатація яких поки що є можливою і сьогодні.

В Україні предметом такого інтересу насамперед були видобувні, металургійні, машинобудівні потужності Сходу, за які тривалий час відбувалась конкурентна боротьба кланів російського і українського походження. Відсутність явних переваг у цьому протистоянні російських олігархів, конкуренція української продукції з російською на міжнародних ринках обумовили формування російським олігархатом таких умов для української промисловості, за яких не лише економічне зростання, а й досягнутий раніше рівень виробництва на підприємствах Сходу став неможливим. Неможливим, як сподіваються російські олігархи, тимчасово. У зв'язку з цим не виключено, що ця обставина стала важливою складовою розв'язаної гібридної війни, а іншою – анексія Крим, який хоча й мав невеликі економічні потужності, але був як «непотоплюваний авіаносець» у Чорноморському басейні, як важливий гарант збереження економічної діяльності російських олігархів у стратегічному вимірі.

Розгляд подій останніх років під таким кутом зору робить зрозумілим інтерес Росії до промислових регіонів України з прицілом на оптимістичне майбутнє і знижує актуальність питання про формування російської ідеології як основоположного чинника інформаційної війни.

Таким чином, політичний прагматизм нинішньої російської влади відображає економічний інтерес російського олігархату. Наміри щодо перегляду політичної географії, що склалася в період розпаду союзної держави, підтверджувало офіційне російське керівництво. Президент В. Путін на весь світ заявив, що «Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса не входили до складу України в царські часи. Це все території, передані у 20-ті роки радянським урядом, а народ (російський) же там лишився»²³.

Такого роду заяви, власне, стали спусковим гачком для практичних дій у рамках розвитку інформаційної війни. На підтримку російських геополітичних модернізаційних проєктів виступили політтехнологи-практики, насичуючи інформаційний простір теоретико-методологічними обґрунтуваннями можливих практичних кроків у реалізації імперських проєктів. Так, наприклад, спробу гальванізувати сепаратистські настрої в нових історичних умовах зробив В. Корнілов у своїй книзі «Донецко-Криворожская республика: расстрелянная мечта»²⁴. Подібні видання мали на меті створення уявлень у громадян України про закономірність розвитку сепаратистських настроїв на українських територіях, наявність серйозних внутрішніх протиріч в українському суспільстві, що роблять внутрішній консенсус дуже проблемною ціллю.

Умовною відправною точкою сьогоднішньої інформаційної війни між двома державами стала анексія Російською Федерацією території Автономної Республіки Крим. Після так званих зелених чоловічків на території Криму, з'явилися російські «казаци»²⁵. Їх поява не була випадковою. Відповідаючи на запитання про реакцію російського «казачества» на події

²³ Цит. за: Схід і південь України: час, простір, соціум: у 2 т. Т. 1. Колективна монографія / відп. ред. В. А. Смолій: керівник авторського колективу Я. В. Верменич. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. С. 208.

²⁴ Корнілов В. Донецко-Криворожская республика: расстрелянная мечта. Харьков: «Фолио», 2011.

²⁵ Примітка. Причини застосування слова «казаци» в російській транскрипції та взяття його та похідних від нього слів у лапки «» пов'язане з трактуванням ініційованих владою напіввійськових, напівгромадських організацій, що територіально належать до сьогоднішньої Росії (Див. про це: Національний консенсус в Україні: історичний імператив, сучасні параметри, прогностична модель у 2016 році (*Наукова доповідь*). URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2630:natsionalnij-konsensus-v-ukrajini-istorichnij-imperativ-suchasni-parametri-prognostichna-model-u-2016-rotsi&catid=78&Itemid=412).

на Майдані та усунення від влади В. Януковича, голова «Всеказачьего общественного центра» О. Дзіковицькій, зокрема казав: «...Як і значна частина росіян, казаки виступають за приєднання південного сходу України до Російської Федерації. Бажають повторення Криму. Такі настрої у більшості казаків... я за створення в Донбасі буферної держави «Казакії». І в ідеалі, я за створення «Казачьей Республики» в Росії»²⁶.

В інформаційних впливах російської пропаганди на українські регіони Сходу, Півдня і Центру України експлуатується тема історичної належності регіонів, Сходу і Півдня, до цього додається тема антифашизму, а на окупованих територіях – ще й елементи ностальгії за союзною державою. Слід при цьому зазначити, що ні своїм власним громадянам, ні українцям нінішні інформаційні технологи Росії не обіцяють ніякої чіткої перспективи для розвитку суспільства на майбутнє, власної ідеології, власного бачення суспільного розвитку. Його майбутнє віддається на відкуп ринковій стихії, ринковому саморегулюванню, при якому не потрібно заморочуватись вирішенням суспільних проблем, не треба нести за них відповідальність.

Байдужість російського керівництва до розробки чітких орієнтирів подальшого розвитку власного суспільства, як і до формування відповідних пропозицій в інформаційних впливах на регіони України, обумовлена задоволенням інтересів великого бізнесу РФ в економічних процесах сьогодення. З точки зору суспільної еволюції орієнтир лише на економічні вигоди сьогодення є недалекоглядним. Такого роду сприймання дійсності, як стверджують правоохоронці, раніше було характерним лише для поглядів на життя кримінального світу.

У наш час такий підхід до світосприймання демонструють навіть вищі посадові особи – реформатори в російській постсоціалістичній державі. Вони вважають, що «ринки і гроші замінять ідеологію». Так, колишній міністр закордонних справ Росії А. Козирев, коментуючи пострадянську ситуацію, казав: «ось ми все думали-думали в 1999 році, що нам робити, яку ідеологію придумати, а потім вирішили, що будь-яка ідеологія веде до диктатури, тому не буде ніякої ідеології, місце ідеології займуть гроші»²⁷. Реагуючи на цей виступ А. Козирева, відомий політолог С. Кургінян

²⁶ Дзіковицькій А.: Я не хочу, чтобы казаки стреляли друг в друга. URL: http://kvzn.zp.ua/?go=news&nomid=47&news_id=3075 (Дата обращения: 02.08.2014).

²⁷ Цит. за: Краснокутський О. В. Взаємозв'язок політичної та правової свідомості: проблема

справедливо зауважив, що «коли місце ідеології займають гроші, то виходить класична формула формування кримінальної держави»²⁸. Наступна практика державного розвитку Росії підтвердила цей прогноз.

Російським олігархам не потрібна ідеологія розвитку громадянського суспільства, оскільки при цьому:

- вони втрачають можливість самостійно формувати економічну і політичну сферу суспільного розвитку;

- схвалені суспільством у результаті дії демократичних механізмів на прями і перспективи розвитку визначатимуть рамки їхньої діяльності з урахуванням обов'язкового задоволення найнеобхідніших суспільних проблем;

- політичний процес у країні буде розвиватися в напрямі до посилення громадянського контролю за діяльністю владних структур і, таким чином, відбуватиметься реалізація тенденції поступового зменшення олігархічного впливу на управлінську діяльність.

Відсутність необхідності ідеологічної трансформації російської держави в умовах нових світових реалій обумовлена заспокійливим експортом для потреб постіндустріального Заходу багатих природних ресурсів. Така ситуація, хоч і знайшла своє відображення в суспільній свідомості, однак поступово, на рівні соціальної інтуїції починає викликати тривожні відчуття. Відсутність здорової творчої атмосфери в суспільстві все більше починає непокоїти російську інтелігенцію та проявляється в російських ЗМІ. Показовим, у зв'язку з цим, став резонанс у громадській думці на відповіді В. Путіна, що стосувались запитань про зміст національних інтересів Росії, в ході Валдайського форуму. Адже, як зазначається в кореспонденції щоденної петербурзької електронної газети «Фонтанка.Ру», «від них же дуже близько до національних смислів, національної ідеї. І Путін віджартувався. Мовляв, що росіянину добре, те і є національними інтересами. Це така відповідь веселого двієчника, який не знає, що сказати на екзамені. Сподівається, що пройде, – продовжує видання. – Не пройде. Тому, що це питання питань...»²⁹.

формування ідеології державотворення. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2014. С. 259.

²⁸ Соціальна філософія: монографія / [Воловик В. І., Лепський М. А., Бутченко Т. І., Краснокутський О. В.]. Запоріжжя: «Просвіта», 2011. С. 318.

²⁹ Константинов А. В России маниакально-кретинская цензура. *Fontanka.ru*. Петербург, 2016.10.29. URL: <http://www.fontanka.ru/2016/10/29/070/>.

Відсутність, у зв'язку з цим, чіткої ідеологічної перспективи російського розвитку, орієнтирів на майбутнє без обов'язкової надії на зростання світових цін на нафту та інші сировинні продукти, фактичне обмеження розвитку національної економіки інтересами російських олігархічних монополій, зацікавлених насамперед експлуатацією багатих сировинних ресурсів, обумовлює у внутрішній політиці застій еволюції російської держави і суспільства в сучасних умовах, а у зовнішній – вибірковий, прагматичний інтерес до регіонів України, хоча такий інтерес і прикривається лицемірними турботами про населення цих регіонів, дотримання його політичних свобод, мови, віри тощо. Домінування олігархічних інтересів підмінило на практиці зміст декларованих раніше моральних принципів добросусідства у відносинах Росії з країнами-сусідами, солідарності з росіянами за кордоном прагматизмом прибутку і відштовхнуло сусідів. Дієвість цієї пропаганди натикається на проблему відсутності реальної перспективи спільного розвитку. Останній фактор набуватиме все більшого значення при здійсненні позитивних суспільних перетворень у сусідніх з РФ країнах.

Таким чином, у застосуванні до еволюції національної інформаційної основи російського суспільства цю думку можна трансформувати так: сила сформованих олігархічних традицій, трансформована з економіки в усі сфери суспільного життя, перемогла всі спроби інтелектуальних верств російського суспільства, зокрема наукової та творчої інтелігенції, створити ідеологічні відповідники постіндустріальним змінам у реаліях «русского мира». Росія не змогла забезпечити технологічний перехід до постіндустріального суспільства на власній інтелектуальній основі і знайти свій ефективний шлях суспільного розвитку в нових умовах.

При цьому в свідомості переважної більшості російських громадян, як і в свідомості значного числа громадян інших постсоціалістичних республік-сусідів, на початковому періоді входження до нового, інформаційного суспільства застигли два уявлення: спроби пояснювати реалії нової дійсності залишками ідеології союзної держави і переконаннями про можливість суспільного буття на безідейній основі. І той, і інший концепт фактично відображає завершальний процес використання ідеологічної основи соціалізму в існуванні індустріального суспільства. У той самий час вони донині використовуються російськими інформаційними технологіями при

формуванні інформаційних впливів на жителів українських регіонів, що потрапили до кола російських економічних інтересів.

У сучасному суспільстві, як і завжди в історичній практиці, за відсутності ідеології, що відповідає вимогам моменту, «святе місце вільним не буває». Воно заповнюється ідеологемами націоналізму, які простіше, доступніше для непідготовленого населення обґрунтовуються, при сприйманні яких у значній частині аудиторії знижується бар'єр необхідної доказовості. Певна частина населення легше, з охотою, сприймає твердження про те, що деякі люди вже за природними даними можуть мати перевагу перед іншими.

Слід зазначити, що ще до початку відомих подій на Сході України в українському соціумі поступово формувалося певне протистояння уявлень про «своїх» – «чужих». До «чужих» однозначно було віднесено тих, хто не підпадав під певні риси української самоідентифікації, які в інформаційному просторі розглядалися як загроза і небезпека існуючому стану речей. На думку доктора філологічних наук І. Зварич, у кризові періоди історії особливо виразно проявляється міфологенна сутність етнічної ідентифікації. І відповідні міфологічні конструкції виникають з обох боків так званого протистояння «свої» – «чужі».

Сьогодні російські інформаційні технологи з певним успіхом використовують той факт, що на Сході України місцеві регіональні еліти виключно з власних прагматичних інтересів активно формували міф про те, що «Донбасс кормит Украину», а вона його недостатньо цінує і різним чином утискає. На західноукраїнських територіях активно поширювалися міфологеми про недостатню «українськість» населення Донбасу, його історичну і начебто генетичну відданість Росії тощо.

На таке некритичне сприйняття нашвидку створеного обґрунтування протистоянь в українських регіонах із значною частиною російськомовного населення розраховані розробки теоретиків російської геополітичної школи. Сьогодні її постулати розвиваються насамперед представниками ліво-радикального (Г. Зюганов: «Россия и современный мир», «На рубеже тысячелетий»), радикально-націоналістичного (В. Жириновський: «Последний вагон на Север»; «Геополитика и русский вопрос», «Последний бросок на юг») крила, теоретиком євразійства О. Дугіним («Основы евразийства») та іншими.

Так, наприклад, О. Дугін у 2000 р. писав: «Як тільки Україна випала з євразійського простору, почалися проблеми. Проблема Криму, проблема російськомовного населення України, проблеми сплати мита та платежів за електроенергію, проблеми автокефалії Української Церкви»³⁰. Основні концепти цієї монографії О. Дугіна пов'язані з розкриттям тем: «Київ-Москва: формула «русской государственности»»; «Великорос, малорос – вибір культурного типу»; «Євразійський імператив – єдність за будь-яку ціну», «Україна або Імперія?»³¹. Саме базуючись на подібних ідеях, які у дещо зміненому, трансформованому вигляді пропонуються для широкого обговорення на різноманітних медіа-майданчиках, формується тематика для загальноросійських дискусій.

В інформаційних атаках на національний інформаційний простір України простежується намагання використовувати вже напрацьований зарубіжний досвід інформаційних протистоянь. Американські дослідники, як працівники інформаційної сфери країни, що є нині найактивнішим у світі глобалізатором на базі інформатизації виробником найбільшого обсягу нової інформаційної продукції, першими звернули увагу на те, що при застосуванні нових інформаційних технологій розкриваються величезні можливості для досягнення поставлених цілей. Аж до отримання перемоги в боротьбі за людський розум, за психіку основної маси людей в країнах – об'єктах впливу. Така перемога не лише забезпечує досягнення запланованого результату, а й гарантує тривале його збереження.

У зв'язку з цим американський соціолог та співробітник розвідки Л. Фараго чітко окреслює основні підходи до ведення ефективної психологічної війни:

- вона має бути динамічною та гнучкою, постійно пристосовуватися до подій дня і бути завжди готовою змінити свою інтерпретацію конкретного явища, щоб більш ефективно його використати за мінливих обставин;
- їй не треба вигадувати теми для обговорення, а виходити з питань та проблем, які є насправді;
- вона має бути замаскована, її не можна називати своїм іменем, інакше вона зазнає поразки;

³⁰ Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. Изд. 4-е, Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 2000. С. 797–798.

³¹ Там же. С. 796–802.

– вона має базуватися на розвідувальній інформації, на знанні політичних, духовних, військових, економічних, побутових особливостей країн та народів, для яких вона призначена;

– не можна керувати пропагандою здалека, хоча директиви та інструкції можуть надходити з центру, конкретне опрацювання матеріалів має залишатися на розсуд людей, які її поширюють;

– слід використовувати всі існуючі можливості для поширення пропаганди, й особливо серед громадян тих країн, які є її об'єктом, перетворюючи їх у мимовільних поширювачів.³²

Такі підходи повною мірою використовуються в операціях, пов'язаних із інформаційно-психологічною війною, що ведеться пропагандистською машиною Російської Федерації проти України і включає переважну частину російських ЗМІ, всі наявні джерела виготовлення й поширення бойових у цих умовах інформаційних ресурсів. У протистоянні з інформаційними викликами останніх десятиріч російська пропагандистська машина також аналізувала зарубіжні негативні впливи, запозичувала досвід сучасних інформаційних протистоянь і на базі цього аналізу виробила власні методи ведення інформаційних воєн, які й застосовуються в ході нинішнього протистояння з Україною.

Посилення глобальних впливів, проникнення інформатизації в усі сфери життя суспільства сприяє просуванню разом з інформаційними масивами інородних ментальних установок у сферу самосвідомості українців, що в умовах інформаційної війни набуває особливо руйнівного значення. У середовищі російських інформаційних технологів ця константа матеріалізується в конкретні прийоми впливів досить високої ефективності. В інформаційній війні вони виходять з того, що саме «ментальний геноцид являє собою найбільш згубну технологію» в умовах глобалізації, коли фактично на карту поставлено існування більшості націй. «Він (геноцид) не існує сам по собі, а цілеспрямовано генерується у зв'язку з наявністю потреби підпорядкування інтересам одних людей способу мислення, і як наслідок, поведінки інших»³³.

³² Цит за: Смола Л. Є. Детермінанти політичного процесу сучасності: теоретико-методологічний аналіз в інформаційно-психологічному вимірі. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 35–36.

³³ Цит за: Ментальний тероризм. *QSec. Вопросы безопасности. Калининград*, 2010.02.10. URL: <http://www.qsec.ru/node/795>.

У негативних інформаційних впливах на ментальну сферу життя регіонів сьогодні враховується відповідна територіальна специфіка.

Характерним при цьому є:

– маскуванню цілей, досягнення яких передбачається в підсумку реалізації різнопланових дій, підпорядкованих одній меті;

– настійне впровадження стереотипів для характеристики об'єкта впливу, його дій і намірів (наприклад, «потомки фашистських прислужників», «процес розвалу української державності», «продовження обстрілів українськими батальйонами мирного населення Донбасу» та інші). Такі штампи з відповідним емоційним забарвленням, не залежно від їх співвідношення з реальністю, вводяться в постійний обіг і починають сприйматися як щось звичне і беззаперечне. Вони вже не контролюються свідомістю і цим самим посилюють свій вплив не лише в смисловому, а й у емоційному плані, перепрограмовують у потрібному напрямі свідомість користувача інформації;

– використання різноманітних, часто формально незалежних зарубіжних джерел для інформаційних атак, що створює видимість загальної міжнародної позиції стосовно піднятих проблем;

– підпорядкування інтересам ослаблення ментального імунітету певних комерційних тенденцій і прагнень, забезпечення матеріальної стійкості і преференцій при реалізації відповідної тематики вітчизняним і зарубіжним ЗМІ, активне відображення відповідної тематики в популярній кінопродукції, «ментовських та спецназівських» серіалах із захоплюючим сюжетом та чітко вираженою ідеологічною спрямованістю, видання циклів літературної продукції пригодницького спрямування, фантастики та фентезі, значною мірою розрахованої на стимулювання природних інстинктів, а не на духовний розвиток, поширення розважальної інтернет-продукції, що сприяє відриву від реалій суспільного життя, від проблем національного розвитку України³⁴. Використовувані в інформаційній війні засоби для реалізації поставлених цілей сьогодні мають цілеспрямовану дію, що веде до розвалу самих основ суспільного життя і може спричинитися до незворотних процесів у ментальній сфері нації.

³⁴ Див. про це: Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України / [Горовий В. М. (керівник проекту), Онищенко О. С., Попик В. І. та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2015.

У процесі активізації свого впливу на регіони України російські інформаційні технологи намагаються враховувати нерівномірність освоєння регіонами України електронних інформаційних технологій, специфіку інформаційних обмінів у них. Там, де електронні інформаційні технології не набули значного розвитку, вони намагаються використовувати традиційні, апробовані вже в минулих протистояннях форми інформаційного впливу. Такий розвиток інформаційних процесів особливо наочно проглядається в інформаційному протистоянні на Донбасі. Важливою характерною рисою інформаційної агресії в цьому регіоні є те, що телебачення стало основним джерелом впливу на населення окупованих територій і в значно меншій мірі в пропаганді на перших порах конфлікту використовувались інтернет-технології, які за своєю популярністю поступилися телебаченню. Цей факт обумовлюється свідомим використанням специфіки ситуації:

- чітко визначеною присутністю держави (РФ і керівництва квазіреспублік) у телепропаганді на територіях, охоплених трансляцією російських телеканалів, де до того ж вони були поза конкуренцією, звичністю для російських політтехнологів у використанні саме цього інструмента пропаганди;

- недостатнім рівнем інформатизації, доступу до альтернативних державним інформаційних ресурсів для значної частини російського населення і громадян України, що потрапили до сфери російського інформаційного впливу;

- недоліками інформатизації, відсутністю органічності, звички на рефлексорному рівні сприймати Інтернет значним іще числом громадян не як екзотику і розвагу, а як суспільно значуще джерело інформації;

- не втраченою ще населенням психологічною готовністю вірити «своїм», звичним і простим у користуванні джерелам інформації і з підозрою ставитись до нових, загальноукраїнських, перебуваючи у звичній з часів союзної держави ролі існування «в умовах ворожого оточення».

Метою пропагандистського дискурсу зі сторони російських ЗМІ стало руйнування проєвропейського вектора розвитку України, формування в очах частини українців та світової спільноти образу українців як нації, що деградує та занепадає через неможливість вирішення внутрішніх суперечок і конфліктів. Інтерпретація пропагандистськими медіа ситуації на Донбасі як внутрішньогромадянського конфлікту, а не як акту агресії,

виключає при цьому з поля уваги громадськості факт зовнішнього російського впливу на ескалацію конфлікту та дестабілізацію ситуації в цілому.

На основі вивчення інформаційного наповнення мережевих ресурсів Донбаського регіону до 2014 р. можна виявити деякі його особливості, які мають значення в процесах, що розпочалися на цих територіях уже з 2014 р. По-перше, не можна не звернути увагу на те, що з-поміж понад двохсот новинних сайтів Донеччини лише кілька були україномовними (тобто явне домінування російськомовного контенту); зіставлення контенту деяких онлайн-медіа засвідчує своєрідне протистояння ідентичностей у східних регіонах (відверті заяви в контексті належності мешканців Донбасу до росіян: «Донбасс – русский край» тощо). Деякі ресурси самою назвою «говорили» про свою позицію та ставлення до власної держави – vDonetske.net.ua (при цьому вражає сам факт функціонування таких ресурсів та відсутність реакції з боку органів безпеки України).

Такий контент демонстрував присутність на місцевому медіа-ринку представників політичного впливу сусідньої держави з її пропагандою «русского мира» ще задовго до розв'язання конфлікту. Пропагандою та атакою на все, що мало українські маркери, на регіональному рівні (за сприяння місцевої ментальності населення) у соціумі поступово формувалися своєрідні інформаційні кордони. Натомість незначні україномовні ресурси мали абсолютно аполітичний характер контенту, що унеможливлювало протиставлення його агресивній риторичі антиукраїнських місцевих медіа.

До речі, друковані видання також відрізнялися великою часткою російськомовних: із 1245 видань, зареєстрованих станом на квітень 2011 р., лише 14 були україномовними. Серед російськомовних газет було багато відверто проросійських – «Хочу в СССР» та інші. Ідейний спектр таких видань дає право робити висновки щодо їх належності до низки інструментарію, завдяки якому в регіоні руйнувалися і без того хиткі демократичні ідеали та відбувалося переорієнтування населення на антиукраїнські цінності. Показовим у цьому контексті є демонстраційний номер газети «Хочу в СССР», в якому автори переймалися тим, де зрештою пройде лінія розподілу між «Західною та Великою Україною»: якщо така лінія пройде через Київ, то «скоро ці області збунтуються і попросяться назад в Україну», а Крим «повернеться до Росії», Східна ж Україна «відновить статус Новоросії, або повернеться до складу Росії – як новий федеральний

округ»³⁵. Такі відверто антидержавні меседжі зустрічалися у більшості статей цього видання.

Із 2014 р. заздалегідь спланована авторами ззовні послідовна «операція» з розпалювання та обґрунтування початку насильства на Сході України набула своїх максимальних масштабів. Ні для кого не є секретом, що основний вплив на інформаційний простір східної частини України мали сили російського походження, якими було зреалізовано низку послідовних кроків для згуртування критичної маси українських громадян, які свідомо підтримували проект «Новоросія» і навіть брали та беруть активну участь у бойовий діях.

Першим кроком було створення умов для повномасштабної інформаційної, а згодом і справжньої війни, що втілювалося у процесах культивування міфів про «велику перемогу братніх народів», про ворожі західні та європейські цінності тощо. Усі ці міфи доволі чітко простежувались у кінострічках російського виробництва (українські кінострічки просто не продукувались), книгах, передвиборчій агітації четвертого президента та його партії. Поволі такі «зернята» російської пропаганди накопичувались у свідомості місцевого населення і чекали свого часу. Розпалюванням ворожнечі та ненависті на національному ґрунті, руйнуючи український інформаційний простір, агенти такої пропаганди фактично підготували основу нинішнього конфлікту на Донбасі.

Інститут масової інформації (ІМІ) повідомляє, що до 2014 р. в Луганській області виходило 17 друкованих видань, працювали більше 10-ти інформаційних веб-сайтів, у самому Луганську діяло три місцевих телеканали. 1 травня 2014 р. бойовики захопили луганський радіотелевізійний центр (філіал українського концерну РРТ) і замість українських телеканалів вивели в ефір російські. На початку літа 2014 р. оператори місцевих кабельних мереж змушені були припинити трансляцію українських телеканалів, закрились також місцеві телекомпанії ЛКТ, «Ірта» та ЛОТ (Луганське обласне телебачення). Станом на початок 2016 р. на колишній частоті ЛОТу виходить в ефір, так звана Державна телерадіокомпанія ЛНР, яку також називають «Луганськ 24». Вона використовує техніку колишніх ЛОТа та «Ірти». Місцеві мешканці також мають доступ до російського телеба-

³⁵ «Хочу в СССР!». Демонстрационный номер. Москва, (Без року). URL: <http://ussr-2.com/demo.pdf>.

чення, яке транслюється як у кабелі, так і через наземні частоти. У Луганську також мовить місцева радіостанція «Своє радіо» з відповідним контентом, що використовує обладнання і частоти колишньої обласної державної ФМ «Пульс», яка припинила роботу у травні 2014 р. внаслідок захоплення проросійськими сепаратистами луганського телецентру³⁶.

За даними Інституту масової інформації у 2014 р. тільки в Донецькій області було розгромлено 28 офісів місцевих ЗМІ³⁷. Зокрема, редактор єдиної україномовної газети «Донеччина», якій у цьому році виповнилося 80 років, І. Зоц переїхав до Краматорська і тут випускає свою газету, що містить об'єктивну інформацію. І. Зоц розповів, що газета друкується невеликим накладом, по п'ятницях. «Це прифронтова газета, яку роблять кілька людей. Ми поширюємо нашу газету по бібліотеках, районних радах. Відновивши випуск газети і передавши частину накладу в Донецьк, мені натякнули, що я небажаний гість у своєму рідному місті. Наш редакційний будинок, як український осередок, був особливо цинічно знищений»³⁸.

Окремі журналісти донбаських видань, на жаль, активно співпрацюють з «новою» владою і фактично стали її рупором. Переважна більшість ЗМІ, що продовжують функціонувати на територіях, підконтрольних так званій ДНР, є відверто пропагандистськими та антиукраїнськими. Зокрема, на окупованій території Донецької області функціонують чотири телеканали («Оплот ТВ», який функціонує на базі захопленого місцевого телеканалу «Перший Муніципальний»; «Новороссия ТВ», який працює на захопленій частоті ЮНІОНа та «1+1»; «Первый Республиканский», який мовить на частотах захопленого сепаратистами 27-го каналу, та «Второй Республиканский» (колишній ЮНІОН), працюють російські телеканали. Усі українські телеканали на окупованій території були відключені влітку 2014 року. Місцеві кабельні провайдери, яких, за різними даними, близько

³⁶ Дослідження медіа-ситуації в Південних і Східних областях України *«Institute Mass Information»*. Київ, 2016. URL: <http://imi.org.ua/news/52733-doslidjennya-media-situatsiji-na-shodi-i-pivdni-ukrajini-luganska-oblast.html>.

³⁷ Дослідження медіа-ситуації в Південних і Східних областях України *«Institute Mass Information»*. Київ, 2016. URL: <http://imi.org.ua/news/52631-doslidjennya-media-situatsiji-na-shodi-i-pivdni-ukrajini-donetska-oblast.html>.

³⁸ Зоц І. Єдина україномовна газета Донбасу тепер виходить у Краматорську. «Громадське радіо». Донецьк, 2016.06.21. URL: <http://hromadskeradio.org/programs/kyiv-donbas/yedyna-ukrayinomovna-gazeta-donbasu-teper-vyhodyt-u-kramatorsku-igor-zoc>.

200, також відключили всі українські телеканали з мережі, за винятком деяких розважальних каналів.

Там же виходить кілька друкованих «рупорів ДНР», а саме – офіційна газета «Голос народу» та газета «Новоросси́я». Діє кілька веб-сайтів: «Новости Донецкой Республики», «Донецкое Агентство Новостей» та інші. Кількість користувачів у соцмережах обох сайтів – приблизно 10–15 тисяч, кількість заходів на самі сайти – до 40 тисяч, як показує лічильник на сайті³⁹.

Проблемою окупованих територій східних областей у контексті інформаційної безпеки є те, що російська пропаганда відіграє на цій території ключову роль у формуванні ідентичності місцевим населенням. Таку точку зору підтверджують дані, отримані на початку 2015 р. Київським міжнародним інститутом соціології, згідно з якими мешканці окупованих територій Донбасу в цілому погоджуються із меседжами російської пропаганди: 49% респондентів на окупованих територіях називають Євромайдан фашистським переворотом, а 67% – вбачають його причину у змові олігархів та маніпуляціях Сполучених Штатів Америки⁴⁰. Відмінності між мешканцями Заходу та Сходу України створювалися і підживлювалися штучно ще задовго до початку війни. І навіть в умовах окупації частини української території бойовиками українські медіа «заходять» на ці території, хоча і не в таких масштабах, як на решті України. Але місцеве населення, яке потрапило під вплив пропаганди, вже мало цікавиться українським контентом.

Публікації в російських ЗМІ ще більше підігривають ворожість між українцями та вказують на їх історичні розбіжності: вони грають на ностальгії за комунізмом жителів старшого покоління, які страждають від демократичного транзиту України, заманюючи їх поверненням до колишнього благополуччя шляхом вступу (читати – об'єднання) до союзу з Росією та лякаючи бандерівцями⁴¹. Російська влада не один рік до початку

³⁹ Цит. за: Дослідження медіа-ситуації на Сході і Півдні України: Донецька область. «*Institute Mass Information*». Київ, 2016.03.11. URL: <http://imi.org.ua/news/52631-doslidjennya-media-situatsijina-shodi-i-pivdni-ukrajini-donetska-oblast.html>.

⁴⁰ П. Жебрівський. Монополізація ЗМІ на Донеччині впливає на свободу слова в регіоні. Київ, 2016.06.08. *Детектор медіа*. URL: http://detector.media/infospace/article/115849/pavlo_zhebrivskij_laquo то.

⁴¹ Цит. за: Влада повинна негайно протистояти пропаганді на окупованих територіях, не чекаючи їх звільнення – експерти. *Медіаграмотність*. Київ, 2015.02.28. URL: <http://osvita.mediasapiens>.

конфлікту створювала у східних регіонах України власну інформаційну платформу (медійний сегмент – теле- та радіоканали, друковані видання, Інтернет-сайти; елементи соціального тиску у формі громадських організацій проросійського спрямування, а також елементи суспільно-політичного впливу у вигляді організацій з офіційним урядовим фінансуванням із РФ), завдяки якій місцеві мешканці «оброблялися» на предмет неприйняття всього українського та прихильності до російського.

Після окупації РФ української території багато мешканців Донбасу фактично стали носіями проросійських ідей та не чинили свідомо опору бойовикам. Але при цьому варто зауважити, що, за даними Київського міжнародного інституту соціології, лише чверть мешканців Донецької та Луганської областей виступають за приєднання їхньої території до складу Росії. Більш ніж половина опитаних респондентів висловлюються однозначно проти анексії частини української території, а решта очікують вирішення військового конфлікту⁴².

Проблемою в діяльності українських медіа (перш за все, журналістів) є те, що інформація подається за певними шаблонами, без заглиблення у тему (обстріл мирних мешканців – кількість жертв – можливі оціночні судження журналіста – інтерв'ю з вибраними місцевими мешканцями). «В зоні АТО мало смотрят украинские телеканалы. На Донбассе в порядке вещей, когда на линии фронта транслируется только пропагандистское российское ТВ. В подвале села Опытное по телевизорам, которые работают благодаря генераторам, заправленным топливом украинских военных, транслируется Россия-1»⁴³. Ці програми люди звикли дивитися вже не один рік, тому шаблонні новини чи просто патріотичні гасла навряд чи зможуть змінити ситуацію, викличуть скоріше у глядачів злість на решту українців. Дії центральної влади щодо обмеження доступу українців до російських медіа не дали потужного результату, оскільки по всій Україні, не говорячи

ua/media_law/government/vlada_povinna_negayno_protistoyati_propagandi_na_okupovanih_teritoriyakh_ne_chekayuchi_ikh_zvillnennya_eksperti/.

⁴² В українців трохи покращилося ставлення до Росії – опитування. *Вечерний Донецьк*. 2018.10.10. URL: <http://vecherka.donetsk.ua/>.

⁴³ Влада повинна негайно протистояти пропаганді на окупованих територіях, не чекаючи їх звільнення – експерти. *Медиаграмотність*. Київ, 2015.02.28. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/vlada_povinna_negayno_protistoyati_propagandi_na_okupovanih_teritoriyakh_ne_chekayuchi_ikh_zvillnennya_eksperti/.

вже про окуповані території, доступ до російських телеканалів громадяни мають через супутник та і не всі провайдери кабельного телебачення припинили транслювати російські телеканали.

При всьому цьому, однак, заслуговують на увагу результати досліджень останніх місяців, що свідчать про прояв нової тенденції, яка полягає в тому, що на окупованих територіях спостерігається розчарування в медіа і недовір'я до будь-яких ЗМІ взагалі (передусім до новин і суспільно-політичних програм). Найбільш затребуваною є інформація про зниклих рідних і знайомих, втрати серед мирного населення і військових, а також про діяльність місцевої і державної влад. Зниження ефективності російської та проросійської пропаганди обумовлюється сьогодні насамперед економічними негараздами, прямою небезпекою для життя людей в районах воєнних дій, посиленням криміногенної ситуації на окупованих територіях, відсутністю реальної перспективи позаукраїнського вирішення проблем військового протистояння.

Здійснена в усіх регіонах України політика роздержавлення ЗМІ не сприяє інформаційній стійкості регіонів. Цей процес не забезпечує належного збереження національного суверенітету і в умовах сучасного протистояння з Росією. Адже комерційні ЗМІ на території будь-якої країни є інструментом досягнення власних цілей фінансово-промисловою елітою, що контролює видання, і не є виданнями незалежними, об'єктивними, зацікавленими в проведенні заходів інформаційної безпеки. У них найчастіше практикується маніпулювання громадською думкою в інтересах власників, у тому числі тих, чий інтерес не мають нічого спільного з інтересами держави. Вони є найбільш перспективними для вкидання зовнішньої інформації, що не відповідає інтересам цієї держави і може стати джерелом загроз для її безпеки. Це ж саме стосується всієї системи технологій обмінів інтернет-інформацією до соціальних мереж включно.

У телерадіоефірі прикордонних територій асиметрія інформаційних потоків з України та в Україну, на жаль, складається не на користь нашої держави. «Нині ми опинилися під потужним інформаційним впливом країн-сусідів. Це відбувається на тлі монополізації теле- і радіо-інформаційного простору, економічної та політичної залежності більшості ЗМІ від фінансово-промислових структур»⁴⁴.

⁴⁴ Червак Б. Щодо функціонування засобів масової інформації. *Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір*. Київ : Стило, 2010. С. 457.

На відміну від тієї мережі, якою вона була в процесі становлення, сучасні соціальні мережі і блоги вщент заповнені гравцями-професіоналами. Це вже не одинаки, які працюють на свій комерційний інтерес, а фахівці, об'єднані у певні організаційні структури, озброєні запитами та інструкціями, свідомі чи несвідомі учасники складних «багатоходових» інформаційних комбінацій спецслужб. Їхньою функцією є передача «вибухової» інформації в більше чи менше коло користувачів соціальних мереж, подальша трансляція з його допомогою максимально широкому загалу у вигляді сформованої серед певної частини населення громадської думки, настроїв і чуток.

Через застосування «багатоходовок» із досить складними маніпулятивними, сугестивними технологіями організовується поширення у мережах численних, ніби незалежних одне від іншого, «з різних джерел», матеріалів, що «окремими штрихами» негативно змальовують внутрішню і зовнішню політику України, її скрутне економічне становище, помилки державного керівництва тощо. Так само поширюються перебільшені відомості про бойові втрати Збройних Сил України, здійснюється шантаж військовослужбовців, їхніх родин.

Серед новацій у цьому плані, поряд із прямою дезінформацією і сіянням чуток, на перший план все частіше виходять більш підступні прийоми, спрямовані на суцільну дискредитацію самої довіри до соціальних мереж. За висновком директора Центру досліджень громадянських медіа Массачусетського технологічного інституту І. Цукермана, переконувати громадян у тому, що «ніякої правди немає», – це дуже ефективний спосіб паралізувати громадянську активність. Хоча подібні тактики поширені у багатьох країнах, де уряди намагаються придушити інтернет-дискусії, чимало з них були випробувані саме російськими технологіями, зокрема «Агенцією інтернет-досліджень» (Санкт-Петербург), створеною за участю наближеного до В. Путіна російського бізнесмена та ресторатора Є. Пригожина.

Серед таких методів – і хакерські DoS-атаки, що призводять до недоступності певних сайтів, і масова публікація коментарів тенденційного, прокремлівського характеру. У підсумку все це має формувати у громадян переконання, що нікому вірити взагалі не можна, а отже, необхідно абстрагуватися від усього, що відбувається. Одне з гасел, які нині намагаються прищепити зарубіжні пропагандисти пересічному українцеві – «це не наша війна...».

У ході російсько-українського інформаційного протистояння вдосконалюються найбільш поширені прийоми і правила інформаційної війни, маніпулятивні технології впливу на учасників соціальних мереж, вироблені в практиці минулих інформаційних воєн. Якщо розглянути технологію впливу на внутрішньосупільну ситуацію зовнішнім маніпулятором в умовах інформаційної війни, то соціальні мережі можуть бути використані для акцій, що передбачають:

- розвиток інформаційної бази антидержавних виступів;
- організацію провокаційної ситуації;
- залучення груп населення в політичну і насамперед у протестну діяльність;
- інформаційне керування і багатоаспектну підтримку суспільних збурень.

Широко використовується в теперішній інформаційній війні прийом мотивації загрозою, за допомогою якого на окупованих територіях і в РФ поширюються інформація, експертні висновки про наслідки діяльності «режиму на Україні».

Нині переважання у соціальних мережах та блогосфері зовнішніх впливів переросло в одну з найбільш складних проблем розвитку національного комунікативного простору. Не слід пов'язувати її лише з процесами глобалізації, входження України у світовий інформаційний простір. Головна причина, очевидно, полягає у тому, що влада за всі роки незалежності в Україні дуже повільно, порівняно з темпами розвитку негативних процесів, вживає належних заходів для досягнення відповідності організації інформаційної сфери завданням захисту національних інтересів, що визріли в сьогоденні. Як на етапі становлення соціальних мереж в Україні, так і в подальшому, їх значення і роль у суспільно-політичному й духовно-культурному житті не були належно оцінені, значною мірою справу було пущено на самоплив.

Зазначені обставини роблять українські сегменти міжнародних соціальних мереж і блогосфери дуже вразливими перед проникненням агресивних технологій інформаційних воєн і окремих спецоперацій, спрямованих на маніпулювання свідомістю та поведінкою громадян. В умовах російсько-української інформаційної війни вплив інформаційної зброї здійснюється і на політичну, економічну і особливо в останній час – на психологічну сферу. Йдеться про інформаційно-психологічні впливи, орієнтовані на пору-

шення ментальних стереотипів, незворотний вплив на глибинні шари свідомості. Особливу небезпеку при цьому становить вплив прихованої, невидимої інформації, що призводить до запуску програми саморуйнування, перепрограмування, як, наприклад, використання 25 кадру в телепрограмах або ж сугестивної інформації. Соціальні мережі в такому разі є широко використовуваними, оскільки присутність Української держави в них дуже незначна, правова база відстає від розвитку технологій і не охоплює нових технологічних прийомів використання інформації та технологій, продукування державної інформації за обсягами і якістю не відповідає масштабам наповнення соціальних інформаційних мереж.

3. Особливості захисту регіонів України від негативних зарубіжних впливів в умовах гібридної війни

В умовах розвитку децентралізації в Україні проблема захисту регіонів від інформаційної агресії з-за кордону має вирішуватись у двох основних напрямках: забезпечення дієвості заходів щодо нейтралізації негативних інформаційних впливів загальноукраїнського значення в кожному з конкретних регіонів та адекватне реагування на специфічні, орієнтовані на кожний конкретний регіон, ментальність його громадян зарубіжні впливи, їх публічна змістова нейтралізація.

Треба зазначити, що зростаюча самостійність регіонів, пов'язана з відповідними процесами суспільної трансформації, будучи, по суті, проявом закономірностей розвитку інформаційного суспільства, може також стати об'єктом використання в інформаційній війні. Зарубіжні політтехнологи не без успіху використовують у своїй пропаганді внутрішньосуспільні суперечності періоду змін, що залежно від економічної, політичної специфіки регіонів можуть проявлятися в них з істотними відмінностями. При цьому їхній інформаційний простір має різні можливості для відсічі інформаційної агресії. Держава на цьому етапі розвитку суспільства залишається основним інструментом консолідації в суспільстві, «організуючим началом і координатором буття»⁴⁵ інформаційної системи, що охоплює національний інформаційний простір, сприяє його розвитку, забезпечуючи в процесі своєї трансформації прогрес у сферах демократичних перетворень.

Необхідне сьогодні посилення дієвості вертикальних інформаційних обмінів у суспільстві, що ініційовано державою, обумовлює особливу необхідність в умовах негативних інформаційних впливів створення і вдосконалення надійних соціальних комунікацій, доступних для всіх членів

⁴⁵ *Маца К. А.* Земная планетарная система (Опыт исследования системной организации Земли) : монография. Киев : Изд-во геогр. л-ры. «Обрії», 2012. С. 17.

суспільства. Система цих комунікацій, підтримувана національними організаційно-правовими й техніко-технологічними засобами, має стати надійною в експлуатації інфраструктурою інформаційних обмінів у межах національного інформаційного простору.

Якісні характеристики інформаційних обмінів при цьому значною мірою визначаються ефективністю процесу формування і використання системи інформаційних комунікацій. Розвиток системи цих комунікацій державою у вертикальному вимірі має задовольняти запити регіонів в інформації, необхідній для структурного розвитку суспільства, сприяти розкриттю місцевої ініціативи розвитку в умовах інформатизації, відігравати системопідтримувальне значення в загальнодержавному масштабі.

З розвитком процесів суспільної інформатизації, прискоренням інформаційних обмінів, зменшенням меж часової дистанції від процесу створення інформаційних ресурсів до їх використання в умовах інформаційної війни особливо зростають вимоги до якості змістових характеристик інформаційних продуктів. Сучасний інформаційний процес можна порівняти з користуванням водоходом. При цьому технічне забезпечення функціонування інформаційних процесів за аналогією можна порівнювати з експлуатацією трубопроводів, а змістове наповнення – з доставкою користувачам потрібної для життєздатності води.

Ця аналогія наочно демонструє зростаюче значення своєчасного донесення якісної інформації розвитку до користувача в умовах прискорення суспільних процесів. Саме якісні параметри в системі інформаційних обмінів набувають у сучасних умовах зростаючого значення також і з огляду на специфіку інформаційної війни, у якій Україна перебуває нині зі своїм північним сусідом. Успішне протистояння інформаційній агресії вирішальною мірою залежить від ефективності використання інформаційних ресурсів спротиву. У зв'язку з цим Доктриною інформаційної безпеки ставиться як абсолютно необхідне завдання «побудова дієвої та ефективної системи стратегічних комунікацій»⁴⁶ – скоординованого й належного використання комунікативних можливостей у інтересах держави. При цьому в сучасних умовах увага має приділятися підвищенню значення в системі стратегічних

⁴⁶ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017.

комунікацій змістової складової, орієнтованої на розвиток національного інформаційного простору ⁴⁷, що відіграє основну роль в організації протистояння інформаційній агресії.

На цьому етапі розвитку інформаційної системи особливо важливим є забезпечення інформаційних обмінів у системі цих комунікацій на базі використання основоположних принципів розвитку національної інфосфери: використання національного інформаційного ресурсу розвитку і використання ресурсів глобального інформаційного простору в інтересах національного розвитку. Разом з тим особлива увага має бути приділена тісному зв'язку процесу функціонування стратегічних комунікацій з процесом вітчизняного інфотворення, своєчасним оновленням ресурсу протидії негативним інформаційним впливам. При цьому забезпечується посилення зворотного зв'язку в інтересах управлінської сфери на базі громадянських ініціатив у вертикальних інформаційних обмінах ⁴⁸, відкриваються нові потенційні можливості для консолідації суспільства та зростання ефективності його функціонування.

Треба зазначити, що сучасне вітчизняне інфотворення, активізоване інформатизацією, характеризується постійним зростанням продукції, у якій наявні значні обсяги низькоякісної, а також закамурфльованої під загальний фон шкідливої інформації. Використання цього ресурсу в стратегічних комунікаціях можливе лише за умови застосування механізмів виділення із цих загальних масивів того змістового наповнення, яке має бути корисним для розвитку нації та держави, сприяти вирішенню конкретних завдань інформаційної безпеки.

Формування вітчизняних засобів протистояння в інформаційній війні передбачало й масштабні зміни інституційного ландшафту та правил гри в інформаційній сфері, що позначилося на створенні органами державної влади структур, покликаних відстоювати проукраїнські позиції, шляхом надання об'єктивної інформації про події в Україні, протидії негативним інформаційним впливам на українських громадян і негативізації міжна-

⁴⁷ Липкан В. А. Експертний висновок на проект Стратегії розвитку ефективних комунікацій у ЗСУ. *Глобальна організація союзницького лідерства : веб-сайт*. URL: <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvitku-efektivnix-komunikacij-u-zsu>.

⁴⁸ Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горвий, В. І. Попик та ін. Київ, 2013. С. 16.

родного іміджу держави. До таких, зокрема, можна віднести Об'єднаний інформаційно-аналітичний центр «Єдина країна», Інформаційно-аналітичний центр Ради національної безпеки і оборони України, Український кризовий медіа-центр та ін.

У зв'язку з цим має вивчатися і впроваджуватися передовий досвід організації громадянського спротиву інформаційній агресії. Окремих вдалих прикладів такої діяльності є чимало. Уже в лютому 2014 р. ГО «Детектор медіа» розпочало перший системний моніторинг російської пропаганди в Україні. У березні 2014 р. з'явилися ініціативи StopFake та «Інформаційний спротив». На початок 2015 р. в Україні зусиллями «Детектора медіа», Інституту масової інформації, Інституту демократії ім. П. Орлика, «Інтерньюз-України», Українського католицького університету, Українського кризового медіа-центру й ряду інших аналітичних та моніторингових центрів просувалися, розроблялися і вдосконалювалися методології моніторингу російської пропаганди, практики дискурс-аналізу.

Одним з перших до протидії російській інформаційній агресії долучився проект неурядової організації «Центр військово-політичних досліджень» (м. Київ) під назвою «Інформаційний опір» (sprotyv.info). Ця громадська ініціатива створена з метою протидії в інформаційному полі зовнішнім загрозам, що постають перед Україною у військовій, економічній, енергетичній сферах, а також у сфері інформаційної безпеки. Для ефективною просвітницької роботи з населенням і загальної протидії інформаційним загрозам зареєстровано офіційні групи ІО в соціальних мережах, створено офіційний канал на відеохостингу YouTube. Ресурс не лише оперативно інформує про події в Україні, а й надає аналітику, підготовлену власними та запрошеними українськими й іноземними експертами з неурядових і державних організацій.

Активну діяльність щодо нейтралізації негативних інформаційних впливів агресора здійснюють Український кризовий медіа-центр, сайт StopFake (перевірка та спростування спотвореної інформації й пропаганди про події в Україні, яка поширюється у ЗМІ, аналіз «кремлівської пропаганди в усіх її аспектах та проявах»), онлайн-газета Euromaidan Press, інтернет-проект «Інформаційні війська України» та ін. Міністерство оборони України спільно з Міністерством інформаційної політики України продовжують проект Embedded journalists – закріплення журналіста за військовою

частиною в зоні АТО; сайт Inform Napalm створений волонтерами з метою інформування широкої аудиторії про російсько-терористичну агресію проти України, зокрема з метою інформування іноземної аудиторії. Його матеріали перекладаються десятками мов світу. Основними напрямками діяльності є збирання інформації з відкритих джерел, зокрема соціальних мереж, аналітика щодо ситуації в зоні АТО, співпраця з мережею інсайдерів на тимчасово окупованих українських територіях. Учасниками проекту створено ґрунтовні бази даних про російські формування, які воюють в Україні, зібрано численні докази переміщення в Україну російської військової техніки, озброєнь і військовослужбовців. Значний міжнародний резонанс отримали оприлюднені сайтом Inform Napalm звіти про розслідування причин катастрофи малайзійського пасажирського лайнера «Боїнг-777» рейсу МН17, збитого 17 липня 2014 р. над територією Донецької області, та ін.

У топ-10 організацій, які є найефективнішими в інформаційній війні з РФ, увійшли: центр «Миротворець», StopFake, Inform Napalm, «Інформаційний спротив», НАЦ «Українські студії стратегічних досліджень», ГО «Вільні люди», Міжнародний інформаційний консорціум «Бастіон», Український інститут майбутнього, Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння. Про це повідомляє vlasno.info з посиланням на Агентство стратегічних досліджень. У кожній організації різні заходи протидії: створення інформаційних ресурсів, вуличні заходи, проведення публічних інформаційних кампаній, тренінгів⁴⁹ тощо.

До цієї роботи активно залучаються фахові об'єднання істориків, політологів, журналістів, академічна спільнота (Інститут історії України НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, наукові підрозділи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та ін.), мережеві співтовариства, створюються відповідні інтернет-проекти. Наприклад, майданчиком для наукових і публіцистичних дискусій навколо історичної політики й політики пам'яті, джерелом аналітичних статей, інтерв'ю, рецензій та оглядів книжок, анонсів є «Історична правда» (<http://www.istpravda.com.ua>) – суспільно-історичне, науково-популярне онлайн-видання, головним редакто-

⁴⁹ Назвали найбільш успішні угруповання в сфері протидії інформаційній агресії проти РФ. *vlasno.info : інформ. портал*. 2018. 18 трав. URL: <http://vlasno.info/blogi/3/blog-suspilstvo/item/24440-informatsiina-viina-z-rosiieiu-ukrain>.

ром якого є В. Кіпіані. «Історична правда» також виходить на телеканалі ZIK, у YouTube.

Діяльність цих структур збагачує інформаційний ресурс протистояння інформаційній агресії аргументацією для різних категорій українських громадян. У регіональному вимірі дуже корисним є долучення до цього ресурсу матеріалів місцевих інформаційних центрів, громадських організацій, науковців, що найкраще орієнтуються в проблематиці, пов'язаній з інформаційною ситуацією в регіонах.

У контексті цього механізм впливу громадськості на соціальні медіа сьогодні найбільш оперативно спрацьовує саме у випадку моніторингу та оперативного реагування активної аудиторії, блогерів, медіа-активістів і пересічних користувачів Інтернету. Говорячи про вплив громадськості на соціальні медіа, треба виокремити:

- активність звичайних користувачів – взаємодія громадськості зі ЗМІ відбувається через коментарі на сайтах і в соціальних мережах. Складність цього методу полягає в тому, щоб знати напевно, хто є справжньою людиною, а хто ботом. Крім того, пересічний користувач не завжди може виявити обман чи маніпуляції в медіа;

- блогерів, які пишуть про ЗМІ. Їхня діяльність часто недооцінюється, проте сьогодні можна сказати, що їхня роль у суспільстві стрімко наближається до ролі журналістів. В Україні діяльність блогерів ніяк не визнається офіційно та не регулюється на законодавчому рівні. Блогери й медіа-активісти впливають на медіа-середовище різними доступними методами – починаючи від написання постів чи окремих блогів про певний медіа-ресурс і закінчуючи відвертим тролінгом. Дедалі частіше аудиторія таких блогерів у соціальних мережах чи не більша аудиторії безпосередньо ЗМІ;

- популярні сьогодні проекти, які намагаються критикувати різних представників медіа-сфери. З іншого боку, є тонка грань між маніпуляцією та реальною критикою, коли блогери намагаються дискредитувати владу чи журналістів;

- громадські організації, які сприяють роботі національних ЗМІ. Зокрема, Інститут масової інформації, «Телекритика», MYMEDIA. Це ресурси, які займаються постійним моніторингом і аналізом ЗМІ, займаються розвитком рівня освіченості журналістів та якістю їхніх матеріалів;

– залучення користувачів мережі до контролю ЗМІ. Прикладом може бути конкурс «Лови джинсу», який проводив Інститут масової інформації. У 2014 р. під час проведення парламентських виборів на конкурс було надіслано понад 550 матеріалів із 17 областей України. Метою конкурсу було популяризувати ідеї критичного оцінювання медіа та підвищення медіа-грамотності населення.

Держава організовує «розвиток сервісів, спрямованих на більш масштабне та ефективне залучення громадськості до прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, ...розвиток механізмів взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства щодо протидії інформаційній агресії проти України»⁵⁰, об'єднує задля здійснення цілей, пов'язаних з необхідністю інформаційного протистояння, потенціал інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів, творчий потенціал громадських організацій, діяльність наукових установ тощо.

Зважена й ефективна поведінка влади в інформаційній сфері в умовах протистояння із зарубіжним супротивником, зрозумілість її рішень і дій сприятимуть зміцненню її легітимності та забезпечують їй можливість адекватно реагувати на актуальні проблеми, викликані інформаційною війною. Водночас налагодження зворотного зв'язку – від інститутів громадянського суспільства до органів державної влади – дає останнім змогу сформулювати уявлення про ефективність діяльності владних структур у певний відповідальний період, одержати підтримку владних заходів громадянами. Функціонування такого механізму сприятиме консолідації суспільства, вихованню в його членів почуття причетності до відстоювання власної свободи й незалежності, патріотизму.

При цьому «інформаційний простір України має формуватися органами державної влади таким чином, щоб сприяти розвитку інформаційно-аналітичних ресурсів, задля ефективного здійснення управлінської діяльності на всіх рівнях, починаючи із загальнонаціонального і закінчуючи органами місцевого самоврядування»⁵¹. В умовах інформаційної війни на-

⁵⁰ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017.

⁵¹ Формування та використання інформаційного простору органами державної влади. *Pravo: веб-сайт*. URL: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1189_page_29.html (дата звернення: 22.04.2015).

буває особливого значення в цьому просторі ув'язування системи електронного врядування та системи інформаційної безпеки в загальну систему протистояння агресії. При цьому посилюється значущість проблем, які пов'язані з нейтралізацією проявів негативних інформаційних впливів, що потребують:

- вироблення ефективних технологій протистояння кіберзлочинності та кібертероризму;

- організації наукових досліджень специфіки впливу на свідомість людини нового виду зброї, інформаційної, бойових інформаційних ресурсів, спрямованих на враження інформаційних ресурсів потенційного противника, постійного вдосконалення методик ведення глобальних інформаційних війн;

- підвищення ефективності використання напрацювань національної культури, утвердження національних духовно-ціннісних орієнтирів у національному інформаційному просторі для нейтралізації загроз витіснення принципів розвитку національної культури в контексті еволюції інформаційних процесів сучасності, небезпеки злиття й підпорядкованості національної культури іншим, втрати національної самоідентифікації за рахунок непомірного впливу культур інших країн світу та менталітету інших націй;

- розроблення заходів щодо припинення відпливу національного інтелекту, професійних кадрів і капіталів з країни;

- удосконалення технологій та персональної відповідальності відповідних осіб стосовно дотримання державної, комерційної, службової й персональної таємниці, здійснення відповідної адаптації при використанні імпортової техніки та технологій при модернізації вітчизняної інформаційної інфраструктури;

- вироблення безпекових технологій у процесі розвитку телебіометрики й сенсорних мереж у взаємодії людей між собою та навколишнім середовищем.

Уся виготовлена в інтересах реалізації цих завдань інформація стає провідним змістом вертикальних інформаційних обмінів. У цілому ж досягнення перелому в російсько-українському інформаційному протистоянні здійснюватиметься за умови успішного поєднання вертикальних і горизонтальних інформаційних обмінів у єдиному інформаційному комплексі під державним контролем. З одного боку, цей процес сприятиме зміцненню

вітчизняної інформаційної системи як суб'єкта міжнародних інформаційних відносин, що дуже важливо в умовах нинішнього інформаційного протистояння, з іншого – забезпечуватиме внутрішню консолідацію суспільства. Це стане запорукою надійного загальносуспільного захисту національного інформаційного простору від негативних зовнішніх впливів.

У процесі задоволення інформаційних запитів регіонів поряд із системою вертикальних інформаційних ресурсів набувають зростаючого значення горизонтальні інформаційні обміни, у яких відображаються процеси задоволення внутрішньорегіональних інформаційних потреб та інтересів, пов'язаних з розвитком міжрегіонального спілкування, міжрегіональної інтеграції в економічних, політичних та інших сферах. У цьому спілкуванні набувають провідного значення технології соціальних інформаційних мереж. Такий спосіб горизонтальних інформаційних обмінів, децентралізованих і здійснюваних переважно в соціально однорідному середовищі, сприяє доступу до продукуваних у суспільстві інформаційних ресурсів, розвитку різноманітних контактів з огляду на свою новизну в широкому інтернет-спілкуванні українських користувачів, створює додаткові ризики в умовах інформаційної війни. Такі інформаційні обміни здійснюються практично без впливу контрольованих державою вертикальних інформаційних потоків і можуть використовуватися (і використовуються) в інтересах ворожих бойових інформаційно-психологічних операцій.

Бурхливий розвиток технологій соціальних мереж, таким чином, на сьогодні явно не збігається із значною інерційністю реагування на інформаційні процеси державної організаційно-правової системи. І правотворча система, і методологія, і організація інформаційної безпеки потребують зміни підходів у розв'язанні проблем, що актуалізуються сьогодні. Ці проблеми не можуть бути розв'язаними не тільки без матеріально-технічного, методологічного оновлення, сучасного кадрового забезпечення органів контролю, а й без обов'язкової постановки належної прогностно-аналітичної діяльності, вивчення закономірностей розвитку сучасних інформаційних процесів; без державної роботи, покликаної забезпечувати соціальну стабільність і сталий розвиток, задоволення інформаційно-психологічних інтересів особи, суспільства⁵².

⁵² *Ноевий Ю.* Проблема інформаційно-психологічної безпеки України в системі державного моніторингу та прогнозування. *Актуальні пробл. міжнар. безпеки: укр. вимір.* Київ : СтилоС, 2010. С. 677.

Поряд із вдосконаленням стратегії інформаційної діяльності в умовах інформаційної війни актуалізуються питання наповнення мереж сучасною, суспільно значущою інформацією державницького спрямування. Ця проблема особливо актуальна для використання інформаційних ресурсів протистояння інформаційній агресії в регіональних інформаційних центрах. При цьому ефективність їхньої діяльності значною мірою залежить від використання здобутків у сфері напрацювання сучасної національної ідеології, одержаних у результаті Євромайдану та Революції гідності.

Феномен Майдану розкрив можливість процесу оновлення, перезавантаження всього державного механізму за допомогою практики безпосереднього народовладдя. Його учасниками рухали сучасні соціально-політичні уявлення про державу і її взаємодію із суспільством. Майдан став місцем об'єднання ідейних пошуків різних представників українського суспільства, різних соціальних інтересів, що зрозуміли важливість консолідації. Попри відсутність єдиної для всіх майданівців ідеології, спільними були їхні прагнення та дії, спільним був дух Майдану, що був представлений не частковим, а всенародним прагненням, принципом життя, непорушною цінністю. За допомогою Майдану в країні відбувся не просто протест проти режиму влади В. Януковича, а відбулася спроба «перезапуску» політичного життя, повернення до нього тих цінностей, які давно були витіснені з цього процесу. Тому можна з упевненістю сказати, що Майдан як громадянський рух став основою нової української ідеології, символом української нації. Тобто громадяни віднайшли ту загальнонаціональну ідентичність, до якої йшли всі роки незалежності. У національній культурі з'явилася та повсюдно втілюється ідея сакральної єдності, де кожний українець виступає досить близьким іншому українцеві (на відміну від нещодавніх стереотипів про українців з їхніми «крайніми хатами»).

В інформаційних протистояннях на нинішньому етапі суспільного розвитку остання набуває дедалі більшого значення, оскільки на її основі генеруються контрпропагандистські інформаційно-аналітичні продукти, можлива організація дій на упередження за умови ефективної прогностико-аналітичної роботи. Інформаційна та військова агресія проти України поновому актуалізувала проблему оновлення національного нарративу, більше того, питання створення домінантного метанарративу, який відповідатиме міжнародній багатонаціональній ініціативі співтовариств для нейтралізації

та руйнуванню агресивних стратегічних наративів опонентів як передумови та невід'ємного супроводу насильства.

У зв'язку з тим що «застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства»⁵³, у практичній діяльності має привертатися увага до використання інформаційних технологій, пов'язаних з використанням стратегічного наративу. У контексті цього дослідниками Національного університету оборони України ім. І. Черняховського для уніфікації підходу формування керованого процесу підтримки природного розвитку та побудови стратегічного наративу було визначено певний алгоритм, який складається з проектування майбутнього, усвідомлення переосмислення минулого та оцінювання проблем сьогодення.

Інформаційно-аналітичні продукти, що окреслюються цим поняттям, мають відповідати найвищим вимогам стосовно якості вихідних для підготовки матеріалів, повинні відображати рівень узагальнення реальності, відповідний стратегічним викликам, і бути організованими максимально ефективно для розв'язання стратегічних проблем розвитку.

При підготовці наративних продуктів мають ефективно використовуватися:

- аналітичні матеріали, результати наукових досліджень сучасності й доробку національної наукової думки попередніх поколінь;
- оперативна фактологічна інформація для підтвердження теоретичної складової наративу, у тому числі повідомлень ЗМІ, результатів соцдосліджень, матеріалів соцмереж, блогерських публікацій;
- залучення творів науково-документальної та художньої літератури для підтвердження духовно-ціннісних орієнтирів;
- використання всіх інших джерел традиційної й електронної інформації.

Сьогодні вже можна стверджувати, що в дуже нелегких випробуваннях більшість українського народу з напрямом свого розвитку визначилася в напрямі євроінтеграції. І цей вектор став провідним у генеруванні сучасних наративних продуктів. Безперечно цей напрям є важливим орієнтиром

⁵³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017.

також і для значної частини українців, що перебувають у анексованому Криму та на окупованих територіях Донбасу. Досвід формування сучасних загальносуспільних орієнтирів в Україні своїм значенням виходить за національні рамки, оскільки він підтверджується практикою реалізації загальноцивілізаційної тенденції революційних змін суспільства на основі глобальної інформатизації, упровадження в суспільну практику електронних інформаційних технологій.

Розширене використання наративних інформаційно-аналітичних продуктів у сучасних інформаційних обмінах обумовлюється сучасною інформаційною ситуацією: необхідністю революційних змін в організації суспільного життя в Україні відповідно до специфіки вимог постіндустриального суспільства та організації протистояння зовнішній інформаційній агресії. Таким чином, розвивається усвідомлений процес структурування соціально корисної інформації відповідно до цілей, сформульованих соціальними структурами, на базі свідомого визначення орієнтирів розвитку.

При цьому важко не помітити вразливих змістових сторін в інформаційних впливах як на українську, так і на російську аудиторію. В українських джерелах інформації чомусь не приділяється увага моральному стану справ на територіях, контрольованих «ДНР/ЛНР». Особливо в наявних там збройних формуваннях, у взаємовідносинах між ними і населенням, що призводить до невдач, пов'язаних із спробами об'єднання анклавів в єдине утворення. Також не приділяється увага економічним, політичним, культурним перспективам регіону.

Для формування інформаційного імунітету проти негативних інформаційних впливів з-за кордону велике значення має забезпечення рівня інформаційної культури громадян у регіонах, відповідного рівню розвитку інформаційного суспільства в Україні. Єдність регіонів перед зовнішньою інформаційною небезпекою обумовлюється процесом вирівнювання їхньої інформаційної культури.

Треба зазначити, що ця проблема знаходить своє розв'язання в контексті реалізації загальної закономірності: необхідності підвищення рівня інформаційної культури сучасної людини, виходячи з потреб розвитку інформаційного суспільства зі зростаючою кількістю нагромадженої ним інформації, її вільним обігом і розвитком доступу до неї. Особливе значення в сучасному інформаційному суспільстві набуває організація

інформаційної освіти та підвищення рівня інформаційної культури особистості. Крім знань про інформаційне середовище, про закони його функціонування, до основних складових інформаційної культури людини входять вміння та навички орієнтуватися в інформаційних потоках. Наразі у світі інформаційна культура кожної окремої особистості стає важливим фактором її розвитку, переходячи при цьому з розряду суто професійної культури до розряду загальнообов'язкової.

Сьогодні сукупність інформаційних потоків навколо кожної людини є настільки великою, різнобічною та різновекторною, що потребує від людини знання законів інформаційного середовища і вміння орієнтуватися в цих інформаційних потоках, що особливо важливим є в умовах інформаційної війни. Таким чином, інформаційна безпека громадян у регіонах напряму залежить від згадуваної вище нерівномірності в інформатизації кожного з регіонів⁵⁴. Розв'язання цієї проблеми має важливе загальнонаціональне значення.

І. Паримський, характеризуючи реалії сучасного інформаційно-культурного сектору вітчизняного соціуму, також акцентує на його вадах, які полягають в одновекторності спрямування інформаційних комунікацій (науковець називає їх архаїзмами вітчизняної інформаційної сфери). Традиційними залишаються тенденції фідбеку: у суспільстві майже не відбувається вплив на джерела інформації, відповідно, і на актуальні процеси та події в країні, що відображаються в ньому. Таким чином, реакція реципієнтів не збігається з динамікою розвитку реальності, через що формування відповідної громадської думки відбувається із значним запізненням. Відповідно, інформація не циркулює, що є однією з характерних рис інформаційної культури в розвинутому суспільстві, а рухається лише в одному напрямі – від джерела до реципієнта⁵⁵.

Низький рівень інформаційної культури українського соціуму напряму залежить від стану речей в інформаційному просторі держави, який функціонує на сьогодні. Більшість проблем, що накопичилися у цій сфері, мають

⁵⁴ В Україні вже майже 20 мільйонів регулярних інтернет-користувачів. *Укр. правда : веб-сайт*. 2015. 27 берез. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/03/27/125244>.

⁵⁵ *Паримський І. С.* Загальні тенденції розвитку сучасної преси в Україні як важливої передумови творення інформаційного суспільства. *Актуальні питання масової комунікації*. 2011. Вип. 12. С. 8.

системний і хронічний характер через недалекоглядність вітчизняних політиків, основною метою перебування яких при владі було накопичення власних матеріальних ресурсів, а не виведення країни на якісно новий рівень розвитку (тим самим в Україні утворилося замкнуте коло інституційних пасток, розірвати яке вкрай важко). Мобілізуючим моментом російської агресії (якщо можна так сказати) наразі є те, що вона змушує оперативно шукати шляхи розв'язання цих проблем.

Можна виокремити такі слабкі позиції в стратегічно важливих аспектах вітчизняного національного розвитку в інформаційному контексті. По-перше, значна кількість медіа, які, вільно функціонуючи в інфопросторі України, активно порушують закони, тим самим несучи загрозу національній безпеці, і відчують при цьому безкарність (докази можна знайти в листі Держкомітету телебачення і телерадіомовлення від 2.03.2015 р.). По-друге, недостатньо захищений від неліцензованих трансляцій теле- та радіопростір (про що йдеться у Звіті Нацради з питань теле- та радіомовлення за 2014 рік). По-третє, неадекватна вимогам часу система інституційного забезпечення розвитку національної інформаційної сфери, зокрема, досі відсутня концептуалізована державна політика у сфері інформаційної безпеки (через відсутність у національній нормативній системі обмежень щодо володіння ЗМІ нерезидентами країни в Україні було створено близько 30 ЗМІ, у назві яких фігурували слова «Россия», «Русь», «Новороссия»). По-четверте, високий ступінь залежності від власників ЗМІ журналістської спільноти; по-п'яте, брак у держави механізмів оперативного реагування на зовнішні інформаційні загрози⁵⁶. Хронічною проблемою у сфері інформаційної безпеки, а отже, і в процесі становлення інформаційної культури громадян є брак постійного транслявання національного медіа-продукту в ряді прикордонних районів країни (Донецька, Луганська, Сумська, Харківська, Одеська, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська області). Відтак значна частина українських громадян позбавлена національного контенту, перебуваючи водночас під впливом здебільшого антиукраїнських медіа суміжних держав⁵⁷.

⁵⁶ Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. С. 246.

⁵⁷ Про стан телерадіомовлення в прикордонних областях України : Рішення колегії Держкомтелерадіо від 23.06.2016 р. № 6/19. *Держкомтелерадіо України*. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=129792.

Таким чином, для уникнення можливого повторення ситуації, яку маємо наразі на частині територій Донбасу, на інших українських територіях, одним з необхідних кроків вбачається підвищення рівня якості інформаційної культури українців (як окремого індивіда, так і суспільства в цілому). Прикро констатувати, але на сьогодні, не зважаючи на високу інтенсивність процесів інформатизації в Україні, за рядом показників рівня інформатизації та інформаційної культури соціуму Україна значно відстає від розвинутих країн⁵⁸. Потребують нагального комплексного розв'язання такі проблеми:

– подолання розриву між існуючим станом матеріально-технічного забезпечення інформаційної сфери та рівнем такого забезпечення, що є необхідним для оптимального функціонування інформаційного суспільства (особливо в регіонах, у віддалених від обласних центрів містечок і селищ; досі гостро стоїть питання з комп'ютеризацією шкіл);

– розвиток тих галузей національної економіки, які забезпечують розвиток інфосфери (виробництво програмного забезпечення тощо);

– розв'язання проблеми неготовності значної частини населення здобути знання та навички в опануванні новими інформаційними технологіями, що й дало б змогу підвищити їхню інформаційну культуру; вирішити питання правового вакууму та несумісності в інформаційній сфері, що дасть можливість захистити й громадян від впливу ворожої пропаганди. Їх вирішення сприятиме підвищенню рівня інформаційної культури громадян.

З огляду на те що наразі в нашій державі в умовах гібридної війни активізувалися зусилля як державного, так і недержавного сектору у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави й розвитку інформаційної культури суспільства, можна говорити про поступову побудову вітчизняної моделі інформаційної культури. Проте існування ряду негативних тенденцій у цій сфері перешкоджає послідовному розвиткові інформаційної культури українських громадян, тим самим ускладнюючи процес розбудови громадянського суспільства в нашій державі.

Враховуючи зазначені потенційні небезпеки використання соціальних мереж з деструктивною метою і їхні можливості у сфері маніпулювання

⁵⁸ Стан і розвиток інформатизації в Україні. *Osvita.ua*. URL: http://osvita.ua/vnz/reports/econom_pidpr/9299.

свідомістю, особливе занепокоєння має викликати той факт, що, за наведеними 16 травня 2017 р. у матеріалі *espresso.tv* даними прес-служби *Mail.ru*, 25 млн жителів України користувалися їхніми сервісами. Після введення в дію Указу Президента України № 133/2017 від 15 травня 2017 р. про введення у дію рішення РНБО про блокування соцмереж «ВКонтакте», «Однокласники» та інших російських ресурсів ситуація певною мірою мала змінитися. Однак, незважаючи на певні превентивні заходи, соцмережа «ВКонтакте» вже в день підписання Указу Президента України надіслала детальні інструкції користувачам, як обійти заборону. Аналогічні інструкції отримали й користувачі мережі «Однокласники». Крім того, в Інтернеті з'явилися численні пропозиції як платних, так і безкоштовних програм, встановлення яких забезпечує доступ до заборонених соцмереж не лише з персональних комп'ютерів, а й з мобільних пристроїв.

Однак певного результату добитися все ж таки вдалося. Особливо відчутним скорочення кількості користувачів спостерігалось в перші місяці впровадження заборони. У подальшому почала формуватися тенденція до поступового відновлення російськими ресурсами втрачених позицій, але до попередніх показників усе ще далеко. Крім того, спостерігається стала тенденція до зростання популярності альтернативних інтернет-ресурсів. Так, українська аудиторія Facebook у червні 2017 р. становила 54,90%, у липні – 55,41%, серпні – 62,56%, у вересні – 62,07%. Instagram охоплював у червні 2017 р. 17,88%, у липні – 19,44%, серпні – 21,53%, у вересні – 21,46% від загальної кількості українських користувачів Інтернету. За перші шість місяців 2018 р. кількість українських користувачів соцмережі зросла на 9% (з 11 до 12 млн), що в річному виразі становить близько 19%⁵⁹.

Отже, відбувається певна переорієнтація аудиторії, яка поступово пристосовується до нових умов і долає інерцію уподобань. Разом з тим аналіз інформаційного поля свідчить, що ситуація дійсно потребувала й потребує застосування рішучих дій щодо обмеження безконтрольного поширення інформаційного впливу та використання засобів інформаційної боротьби в соціальних мережах на території України.

⁵⁹ Мінченко О. Вже 12 мільйонів українців користуються Facebook. *Watcher*. 2018. 8 серп. URL: <http://watcher.com.ua/2018/08/08/vzhe-12-milyoniv-ukrayintsiv-korystuyutsya-facebook>.

З метою захисту національних пріоритетів, прав та інтересів громадян у соціальних мережах і блогосфері необхідним є реалізація комплексу взаємопов'язаних заходів правового, адміністративного, організаційного, наукового, технічного, інформаційного, пропагандистського характеру, а також широке залучення до справи інституцій громадянського суспільства, наукових установ, широкого загалу активних учасників соціальних комунікацій.

До кола зазначених заходів належать:

– удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази впливу держави на процеси, що відбуваються у сфері мережових соціальних комунікацій;

– розширення й поліпшення координації та організаційно-технічного забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності державних центрів і наукових установ, спрямованої на моніторинг поточної ситуації в соціальних мережах та прогнозування напрямів, шляхів, форм і методів можливого подальшого розвитку інформаційної агресії, що здійснюється проти України як ззовні, так і всередині країни;

– забезпечення практичної реалізації існуючих правових, організаційних та технічних засобів протидії негативним інформаційним проявам, недопущення їх фактичного невикористання владними органами на всіх рівнях;

– напрацювання і впровадження у практику роботи владних структур усіх рівнів, державних та недержавних засобів інформації науково обґрунтованих методик контрпропагандистських заходів, що передбачають використання соціальних мереж і блогосфери;

– активізація інформаційної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у всіх соціальних мережах, що користуються попитом у громадян України, піднесення рівня відкритості інформації, здійснення широкої роз'яснювальної роботи в ЗМІ щодо проблем, які перебувають у центрі обговорення широкого суспільного загалу;

– запровадження практик дієвої участі в соціальних мережах політичних і державних діячів, урядовців, керівників установ та організацій, розгортання представництва міністерств і відомств та підпорядкованих їм бюджетних установ поряд з офіційними порталами і веб-сайтами сторінок у соціальних мережах та блогах;

– розширення державного сектору інформаційної діяльності, зокрема безпосередня підтримка владою розгортання інформаційних ресурсів, у тому числі сторінок у соціальних мережах і блогів бюджетних організацій: наукових установ, вищих навчальних закладів, особливо – бібліотек;

– пропаганда й підтримка формування україномовних ресурсів соціальних мереж та блогосфери, піднесення їхньої престижності шляхом реклами, організації різного роду конкурсів і оглядів, залучення до активної участі в соціальних мережах відомих учених, визнаних діячів культури й мистецтва, професійних журналістів;

– підтримка формування та функціонування патріотично налаштованих спільнот у соціальних мережах і блогосфері;

– систематичне здійснення державними установами спільно зі ЗМІ та інституціями громадянського суспільства інформаційних кампаній з викриття актів інформаційної агресії, поширення недостовірної інформації;

– здійснення моніторингу та на його основі передбачених законодавством засобів впливу, а також роз'яснювальних заходів щодо фактів порушення в соціальних мережах і блогосфері прав та інтересів громадян, зокрема щодо неправомірного збирання їхніх персональних даних, порушення конфіденційності;

– напрацювання й застосування державними та громадськими інформаційними органами, інституціями громадянського суспільства, науковими й освітянськими установами, закладами культури, фаховими співтовариствами ефективних методик, засобів і алгоритмів піднесення загальної інформаційної культури суспільства, підтримки поширення через соціальні мережі знань, формування за їхньою допомогою здорового способу життя, морально-етичних та патріотичних переконань, суспільної толерантності, культури історичної пам'яті, міжетнічного й міжконфесійного спілкування;

– напрацювання і впровадження через освітні заклади всіх рівнів, установи науки, інституції, зокрема бібліотеки, креативних гуманітарних технологій формування в громадян усіх поколінь сучасної інформаційної культури, практичних навичок і потреб участі в соціальних мережах, ведення і використання блогів для навчання й самоосвіти, що сприятиме створенню умов для утвердження в суспільстві нових смислів та мотивацій, зразків соціальної поведінки і світоглядних орієнтирів, стійких морально-етичних та патріотичних переконань, ідей динамічного розвитку, особистого

духовного й професійного зростання, суспільної толерантності, міжетнічного та міжконфесійного порозуміння, високої культури історичної пам'яті, здорового способу життя.

При вдосконаленні нормативної бази в інформаційній сфері необхідно особливо враховувати проблеми правозастосування: реальну ефективність, можливу суспільну реакцію, імовірні пропагандистські маневри супротивників, засоби, за допомогою яких можна «обійти» та проігнорувати встановлювані обмеження. Уже існуючий в Україні досвід говорить про те, що оператори й провайдери напружували чимало технічних можливостей обходити вимоги силових структур, контролюючих фінансових і правоохоронних органів. Крім того, спираючись на підтримку широкого загалу учасників інформаційного процесу, вони здатні, користуючись демократичними правовими процедурами, давати відсіч реалізації непродуманих і неефективних адміністративних рішень.

В умовах України велике значення належить поєднанню державного й громадського контролю за інформаційними процесами в соціальних мережах і блогосфері. Тут особливої ролі набуває розвиток нормативних засад, методичного забезпечення та практичної організації співпраці держави з недержавними інформаційними центрами з урахуванням багатого досвіду Європейського Союзу. На загальне переконання, у відкритому, демократичному суспільстві до мережевих соціальних комунікацій повинні застосовуватися лише окремі форми дуже «м'якого» державного регулювання, як це робиться у ЄС. Ці заходи мають бути адекватними наявним викликам, їхній різній значущості, характеру та проявам, обґрунтованими й зрозумілими суспільству, здійснюватися із застосуванням демократичних інструментів впливу, які в цілому не обмежують свобод та інтересів широкого громадянського загалу.

Певну перспективу в упорядкуванні системи горизонтальних інформаційних обмінів обіцяє назріле в колі фахівців і організаторів соціальних мереж розуміння створення ефективного механізму приборкування спроб перетворити безумовно цікавий і корисний для всього людства інструмент соціальних мереж у засіб інформаційної боротьби. За повідомленням американської газети *The New York Times*, незабаром «електронним брехунам» і троям буде складніше поширювати спотворену, брехливу інформацію через соціальні мережі. Свій план боротьби з поширенням брехні оприлюд-

нив засновник соцмережі Facebook М. Цукерберг. Для цього Facebook спрощує механізм зворотного зв'язку, щоб користувачі могли легко позначити повідомлення як помилкове. На основі таких скарг спеціальний алгоритм намагатиметься сам вгадувати, які повідомлення не відповідають дійсності, пояснив стратегію боротьби М. Цукерберг. Facebook планує застосовувати санкції до тих, хто «професійно поширює фейки, щоб заробляти на рекламі». Адаже завдання і Facebook, і інших соціальних електронних мереж – якнайшвидше поширювати найбільш важливі події, новини, факти. І працівники електронних комунікацій та мереж прекрасно розуміють, що користувачі хочуть отримувати перевірену інформацію.

Україна, зі своєї сторони, в умовах протистоянь в інформаційному суспільстві має сприяти розробленню власних технологій інформаційного захисту, вітчизняних бойових інформаційних продуктів, виготовлених і в державних наукових, науково-інформаційних структурах, і в приватних структурах, недержавних аналітичних центрах, фондах, в інтересах інформаційної оборони. Міжнародне правове законодавство в інформаційній сфері, що стосується регулювання проблем інформаційних протистоянь, інформаційного тероризму, інформаційних, інформаційно-психологічних воєн, має бути своєчасно імплементовано в правову базу України. Держава має сприяти участі вітчизняних правників у підготовці нових правових актів, що стосуються інформаційної сфери, і відстоювати в новому законодавстві національні інтереси – з урахуванням зростаючого темпу розвитку інформаційних процесів в сучасному суспільстві, хронічного відставання правотворчості від їх трансформації.

Потребує аналізу також і можливість використання арсеналу ментальних впливів з огляду на ментальну близькість наших народів, на проживання в Росії значної кількості етнічних українців, традиційних симпатій корінних сибіряків тощо. При цьому, відштовхуючись від відвертої ворожості деяких російських ЗМІ, варто звернутися до думки про те, що, подаючи Київ у образі ворога, кремлівська пропаганда об'єктивно руйнує, особливо в очах молодого покоління, власними силами випестовувану міфологію «єдиного народу». У зв'язку з цим діяльність, що має сприяти об'єднанню й розвитку кращих ментальних рис українців, формуванню національного ментального простору в самобутньому розвитку його особливостей, є важливою складовою системи протистояння зовнішній

інформаційній агресії, засобом зміцнення ментальної єдності в умовах сучасних інформаційних процесів. Це відповідає сучасним завданням відстоювання інтересів українського народу в інформаційній війні та забезпеченню необхідних соціально-психологічних установок для мобілізації на ефективний суспільний розвиток, задоволення особливих потреб українського народу в становленні загальнонаціональних цінностей і пріоритетів, а також розвитку інформаційного простору держави.

Зазначені елементи формують свідомість нації, обумовлюють її подальший розвиток і визначення її місця в сучасному світі, сприяють ефективному впровадженню реформ, наближенню до стандартів ЄС. Використання позитивних елементів ментальних особливостей різних регіонів України в оновленні суспільних процесів в Україні, таким чином, є важливим аспектом розвитку національного інформаційного простору, консолідації на основі його інформаційних ресурсів розвитку українського суспільства.

Зважаючи на багатоаспектність проблеми збереження української ментальності, треба зазначити, що її розв'язання треба шукати в об'єднуючому впливі на весь розмаїт проявів української ментальності. Такий об'єднуючий вплив може бути здійснено з формуванням національної державницької ідеології. При цьому сучасна національна ідеологія, ґрунтована на національній традиції, на ментальних настановах, що обов'язково вбирають у себе специфіку суспільних процесів сьогодення, торує шляхи в майбутнє, має бути на озброєнні сучасної політичної організації. Лише така ідеологічна база, міцний ментальний імунітет нації, надасть можливість відстояти право України на національний розвиток у сучасному глобалізованому світі, в умовах інформаційного співробітництва та інформаційних протистоянь.

У дослідженнях останнього часу акцентується увага на усвідомленні суспільного значення ідеології, важливого об'єднуючого чинника саме в умовах розвитку інформаційного суспільства. Як зауважує Г. Почепцов, «сьогодні спостерігається повернення до неї, оскільки США намагаються відмовитися від попереднього розуміння війни з терором на користь нового розуміння – як війни ідей...»⁶⁰. Треба підкреслити, що в сучасному інфор-

⁶⁰ Почепцов Г. Информационная политика и безопасность современных государств. *Psyfactor.org* : веб-сайт. URL: <http://psyfactor.org/psyops/infowar6.htm>.

маційному протиборстві заплановані заходи зможуть бути ефективними за умови оперативного реагування на акти інформаційної агресії, а таке реагування буде можливим за умови організації якісного аналізу інформаційних процесів, прогнозування можливих інформаційних диверсій, за умови чіткої орієнтації на аудиторію, до якої доноситься інформація (зважати не лише на те, що сказано, але й на те, як буде донесено інформацію), постійного пошуку прихильників, організації їх на спільну боротьбу в інформаційній війні.

Незважаючи на розгорнуту проти України масштабну, різноаспектну – інформаційну, інформаційно-психологічну, навіть певною мірою ментальну війну, її організаторам не вдалося добитися дезінтеграції українського суспільства та розвалу Української держави. Останні дослідження свідчать саме про значення природної ментальної стійкості українців, що в умовах зовнішніх загроз має рятівну властивість об'єднуватися й ставати ще більш стійкими.

Висновки

Сучасна еволюція регіонів української держави пов'язана із якісно новим рівнем їх розвитку у відповідності із проявом глобальних закономірностей утвердження специфіки інформаційного суспільства. Ці закономірності пов'язані, насамперед, із якісно новим розвитком інформаційної системи, яка в руслі історичної закономірності розвитку підвищує ефективність суспільної організації навколо процесів людської діяльності, «структурованої і історично детермінованої у відносинах виробництва, досвіду і влади»⁶¹. За своєю структурою ця система в основному має відповідати тим напрямам діяльності, які необхідні для відображення регіональних інтересів у гармонійній єдності з інтересами загальнодержавними, загальнонаціональними на загальнонаціональній інформаційній основі існування та розвитку українського суспільства.

Становлення нового, постіндустріального суспільства в Україні, як і в інших країнах світу, сприяє такому вдосконаленню соціальної сфери, в тому числі на регіональному рівні, яке найбільшою мірою відповідає зростаючій складності завдань, створенню умов для розвитку усвідомленої самоорганізації елементів соціальної системи в умовах розвитку інформатизації. У зв'язку з цим відбувається розвиток всієї інформаційної системи регіонів: регіональної системи інформаційних комунікацій, центрів акумуляції, збереження і організації використання ресурсів, виробництва нової інформації.

Отже, в умовах глобальних загальноцивілізаційних перетворень на основі здобутків науково-технічного прогресу проявилися нові характерні особливості процесу регіонального розвитку в сучасній Україні. Вони породжують нову соціокультурну реальність постсоціалістичного суспільства.

На регіональному рівні розвиток інформаційних процесів в останні роки поєднується із процесом здійснення реформ у системі адміністра-

⁶¹ *Кастельс Мануель*. Информационная эпоха. С. 37.

тивно-територіального устрою, метою якого стало підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. На основі розвитку електронних інформаційних технологій створюються нові можливості управлінської діяльності для ефективного забезпечення процесів регулювання децентралізації, здійснення радикального перетворення організаційно-функціональних механізмів держави на основі оновлення відповідної правової бази, донесення змісту інновацій до всіх учасників перетворень. Ці перетворення полягають в делегуванні центральними органами державної влади певного обсягу владних повноважень суб'єктам управління нижчого рівня, що мають необхідні права, обов'язки та ресурси. Кінцевою метою такого перерозподілу владних повноважень є створення можливостей для вироблення і реалізації ефективних управлінських рішень на державному, регіональному та місцевому рівнях.

В основу цієї реформи закладається оновлена державна політика України в сфері місцевого самоврядування, що спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади, – а саме передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики закладено найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері, положення Європейської хартії місцевого самоврядування.

Нові можливості розвитку в умовах становлення інформаційного суспільства пов'язані з нинішнім самостійним доступом елементів соціальної структури, насамперед регіональної, до глобальних інформаційних ресурсів, організацією самостійного використання цих ресурсів та їх розвитку, самостійного інфотворення в інтересах власного розвитку та самостійного виходу на ринки інформаційної продукції. Ці можливості, відповідно до закономірностей розвитку інформаційного суспільства, створюють умови для самоорганізації регіонів, сприяють піднесенню загального творчого потенціалу нації, держави.

Процес удосконалення інформаційної самоорганізації регіонів має можливість опиратися на інформаційну основу всіх видів суспільної діяльності, на постійне вдосконалення механізмів управління інформаційними ресурсами та позитивно впливає на процес зростання громадської активності. Якщо така система стає ефективною у відображенні основних інтересів громадян, то сама собою вона стає важливим об'єднуючим

суспільним механізмом, що є дієвою перешкодою для зовнішніх негативних впливів в інформаційній сфері суспільства.

Водночас при неналежній організації суспільних взаємовідносин цей процес може стати фактором прояву дезінтегративних тенденцій. В умовах нинішньої гібридної війни з північним сусідом цей процес може створювати певні фактори ослаблення загальнонаціональної стійкості, прояву негативних інформаційних, а разом із ними і всіх інших негативних впливів на життя регіонів.

Варто також зазначити, що істотний негативний вплив на інформаційну безпеку регіонів через нерівномірне охоплення інтернет-технологіями території України унеможливорює необхідний якісний доступ всіх категорій громадян на регіональному рівні до управлінської інформації, до офіційних матеріалів, до роз'яснення змісту цієї діяльності. На цю проблему звертає увагу Доктрина інформаційної безпеки України. В ній, зокрема, вказується на недостатню розвиненість національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії та продуктивно діяти в інформаційній сфері з метою реалізації національних інтересів України. Так, при надмірному ослабленні вертикальних зв'язків регіонів з центром у регіональні інформаційні мережі можуть недостатньо потрапляти напрацювання в сфері національної ідеології, сформовані загальнонаціональні тренди розвитку і, у такий спосіб, вони не стають переконливим протистоянням проявам деструктивного інформаційного впливу на регіони із-за кордону. При цьому в умовах інформаційної війни зарубіжні інформаційні технологи розробляють свідомо дискредитуючі трактування фактів регіональної історії, національної самобутності, які спрямовані на порушення національної єдності, на підміну системи цінностей, котрі визначають сьогодні спосіб життя і світогляд людей в національному масштабі. Такі напрями суспільної дезорієнтації адресуються, насамперед, активним користувачам інтернет-інформацією, вони спрямовані на підрив морального духу населення і, як результат, – на зниження обороноздатності та бойового потенціалу.

Інші впливи кардинально протилежного змісту можуть бути орієнтовані на ще одну численну аудиторію населення регіонів, що більшою мірою відчуває належність до місцевих ментальних традицій, особливо до їх регіональної своєрідності.

На регіональному рівні особливо гостро відчувається проблема ринкової орієнтації ЗМІ, формування ними попиту на негативну інформацію, витіснення з інформаційної сфери державних та всіх інших, не підпорядкованих великому бізнесу ЗМІ, високий поріг цін на суспільно значущу інформацію.

Негативні економічні процеси в регіонах, зростаюча бідність населення і туманність оптимістичних перспектив на майбутнє обумовлюють недовіру населення регіонів до змісту політичної діяльності в загальнонаціональному масштабі та байдужість до неї. І ця тенденція є небезпечною перед новим циклом виборчих перегонів в Україні, на який в експертному середовищі покладаються надії на перелом в ситуації постійної стагнації України.

Делегування державою частини економічних повноважень в регіони не завжди лягає на підготовлений ґрунт, не завжди спирається на належну кваліфікацію професіональних спеціалістів і проявляється в малоефективних, формальних процесах, що обумовлюють неефективне використання коштів, формування місцевого варіанта «олігархату», і не сприяє декларованому центром розвитку регіонів. Додатково на цей процес негативно впливають волонтаристські втручання деяких представників центральної влади, прояви авторитарних тенденцій.

Загрози, що виникають через розрив між демократично-конституційними принципами, декларованими центральною владою, і реальною політикою в регіонах, яку проводять органи державної влади на усіх рівнях, створюють негативний інформаційний клімат, в якому зарубіжні політтехнологи знаходять можливості для поширення негативних інформаційних впливів.

У протистоянні інформаційній агресії РФ вбачається за доцільне виходити з того, що пропаганда, орієнтована на українські регіони, схожа із ставленням до власних російських регіонів. В основі цього ставлення – олігархічний інтерес, пов'язаний із можливостями забезпечення якомога вищого рівня прибутків у стислі строки. Таким умовам відповідають, насамперед, промислові регіони, розбудовані ще при соціалізмі, продуктивна експлуатація яких поки що є можливою і сьогодні.

В Україні предметом такого інтересу, насамперед, були видобувні, металургійні, машинобудівні потужності Сходу, за які тривалий час відбувалась

конкурентна боротьба кланів російського і українського походження. Відсутність чітких переваг у цьому протистоянні російських олігархів, конкуренція української продукції з російською на міжнародних ринках призвели до формування російським олігархатом таких умов для української промисловості, за яких не лише економічне зростання, а й досягнутий раніше рівень виробництва на підприємствах Сходу став неможливим. Неможливим, як сподіваються російські олігархи, тимчасово. Не без того, що ця обставина стала важливою складовою розв'язаної гібридної війни. Іншою складовою була анексія Криму з порівняно невеликими економічними потужностями, але в якості непотоплюваного авіаносця в Чорноморському басейні, важливого гаранта збереження економічної діяльності російських олігархів у стратегічному вимірі.

Сьогодні особливо наочно проявляється сухий прагматизм прагнень керованої олігархами російської влади до українських територій: в полі їхньої уваги тримаються лише економічно привабливі регіони. Про інтереси населення турбується, насамперед, російський політикум. Цим прагматизмом пояснюється непереконлива реалізація розрекламованої понад десятиліття тому програми повернення в Росію з колишніх союзних республік російськомовного населення. Сьогодні процес набуває навіть зворотного напрямку. Значно вигіднішою в економічному і соціальному плані для російського керівництва, очевидно, стала політика залучення в країну потрібного числа працездатного населення у вигляді так званих гастарбайтерів⁶².

На базі цього стратегічного інтересу в практиці інформаційних впливів російської пропаганди на українські регіони Сходу, Півдня і Центру України експлуатується тема історичної належності цих регіонів РФ. До цього додається тема антифашизму, а на окупованих територіях – ще й елементи ностальгії за союзною державою.

Сьогодні російські інформаційні технологи з певним успіхом використовують той факт, що на Сході України місцеві регіональні еліти, виключно з власних прагматичних інтересів, активно формували міф про те, що «Донбасс кормит Україну», а вона його недостатньо цінує і всіляко утискає.

⁶² Див., напр.: Русские возвращаются. *Комсомольская правда*. 2005.14.06. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/23527/40923/>; Коган Г. Проблему демографии в России решит репатриация. *РБК*. 2013. 26.03. URL: <https://www.rbc.ru/economics/26/03/2013/570405f9a7947fcb44716c7a1n>.

На західноукраїнських територіях активно поширювалися міфологеми про недостатню «українськість» населення Донбасу, їх історичну і начебто генетичну відданість Росії і т.п. На таке некритичне сприйняття нашвидку створеного обґрунтування протистоянь в українських регіонах із значною частиною російськомовного населення розраховані розробки теоретиків російської геополітичної школи О. Дугіна, В. Корнілова, О. Дзіковіцкого та ін.

У негативних інформаційних впливах на ментальну сферу життя регіонів сьогодні враховується відповідна територіальна специфіка.

Характерним при цьому є:

– маскування цілей, досягнення яких передбачається в підсумку реалізації різнопланових дій, підпорядкованих одній меті;

– настійне впровадження стереотипів для характеристики об'єкта впливу, його дій і намірів, як, наприклад, «потомки фашистських прислужників», «процес розвалу української державності», «продовження обстрілів українськими батальйонами мирного населення Донбасу» та ін. Такі штамп-и з відповідним емоційним забарвленням, не залежно від їх співвідношення з реальністю, і вводяться в постійний обіг, починають сприйматися як щось звичне і беззаперечне. Вони вже не контролюються свідомістю і цим самим посилюють свій вплив не лише в смисловому, а й емоційному плані, перепрограмовують в потрібному напрямі свідомість користувача інформації;

– використання різноманітних, часто формально незалежних, зарубіжних джерел для інформаційних атак, що створює видимість загальної міжнародної позиції стосовно піднятих проблем;

– підпорядкування інтересам ослаблення ментального імунітету певних комерційних тенденцій і прагнень, забезпечення матеріальної стійкості і преференцій при реалізації відповідної тематики вітчизняним і зарубіжним ЗМІ, активне відображення відповідної тематики в популярній кінопродукції, «ментовських та спецназівських» серіалах із захоплюючим сюжетом та чітко вираженою ідеологічною спрямованістю, видання циклів літературної продукції пригодницького спрямування, фантастики та фентезі, значною мірою розрахованої на стимулювання природних інстинктів, а не на духовний розвиток, поширення розважальної інтернет-продукції, що сприяє відриву від реалій суспільного життя, від проблем національного

розвитку України. Така продукція орієнтується на населення східних, південних, центральних регіонів, звичне до таких форм подачі інформації. Використовувані в інформаційній війні засоби для реалізації поставлених цілей мають цілеспрямовану дію, що спричиняє руйнування основ суспільного життя і може призводити до незворотних процесів у ментальній сфері нації.

У процесі активізації свого впливу на регіони України російські інформаційні технологи намагаються враховувати нерівномірність освоєння регіонами України електронних інформаційних технологій, специфіку інформаційних обмінів у них. Там, де рівень інформаційної культури не відповідає новим технологічним здобуткам, вони намагаються використовувати традиційні, апробовані вже в минулих протистояннях, форми інформаційного впливу.

Проблемою окупованих територій східних областей в контексті інформаційної безпеки є те, що російська пропаганда відіграє на цій території ключову роль у формуванні ідентичності місцевим населенням. Таку точку зору підтверджують дані, отримані на початку 2015 р. Київським міжнародним інститутом соціології, згідно з якими мешканці окупованих територій Донбасу в цілому погоджуються із меседжами російської пропаганди: 49% респондентів на окупованих територіях називають Євромайдан фашистським переворотом, а 67% вбачають його причину у змові олігархів та маніпуляціях Сполучених Штатів⁶³. Відмінності між мешканцями Заходу та Сходу України створювалися і підживлювалися штучно ще задовго до початку війни.

Однак заслуговують на увагу результати досліджень останніх місяців, що свідчать про прояв нової тенденції, яка полягає в тому, що на окупованих територіях спостерігається розчарування в медіа і недовір'я до будь-яких ЗМІ взагалі (насамперед до новин і суспільно-політичних програм). Найбільш затребуваною є інформація про зниклих рідних і знайомих, втрати серед мирного населення і військових, а також про діяльність місцевої і державної влад. Зниження ефективності російської та проросійської пропаганди обумовлюється на сьогодні, насамперед, економічними негараздами, прямою небезпекою для життя людей в районах воєнних дій, посиленням криміногенної ситуації на окупованих територіях, відсутністю

⁶³ URL: http://detector.media/infospace/article/115849/pavlo_zhebrivskii_laquomo.

реальної перспективи позаукраїнського вирішення проблем військового протистояння.

В умовах розвитку децентралізації в Україні проблема захисту регіонів від інформаційної агресії із-за кордону має вирішуватися в двох основних напрямках: забезпечення дієвості заходів щодо нейтралізації негативних інформаційних впливів загальноукраїнського значення в кожному із конкретних регіонів та адекватне реагування на специфічні, орієнтовані на кожен конкретний регіон, ментальність його громадян, зарубіжні впливи, їх публічна змістова нейтралізація.

Зарубіжні політтехнологи успішно використовують у своїй пропаганді внутрішньосупільні суперечності періоду змін, що в залежності від економічної, політичної специфіки регіонів можуть проявлятися в них з суттєвими відмінностями. При цьому їх інформаційний простір має різні можливості для відсічі інформаційній агресії.

Необхідне в сучасних умовах посилення дієвості вертикальних інформаційних обмінів в суспільстві, ініційованих державою, обумовлює потребу створення і вдосконалення надійних соціальних комунікацій, доступних для всіх членів суспільства. Система цих комунікацій, підтримувана національними організаційно-правовими та техніко-технологічними засобами, має стати надійною в експлуатації інфраструктурою інформаційних обмінів у рамках національного інформаційного простору.

Якісні характеристики інформаційних обмінів при цьому значною мірою визначаються ефективністю процесу формування і використання системи інформаційних комунікацій. Розвиток системи цих комунікацій державою у вертикальному вимірі має задовольняти запити регіонів в інформації, необхідної для структурного розвитку суспільства, сприяти розкриттю місцевої ініціативи розвитку в умовах інформатизації, відігравати системопідтримуюче значення в загальнодержавному масштабі.

Саме якісні параметри в системі інформаційних обмінів набувають в сучасних умовах вирішального значення також і з огляду на специфіку інформаційної війни, розв'язаної РФ проти України. Успішне протистояння інформаційній агресії більшою мірою залежить від ефективності використання інформаційних ресурсів спротиву. У зв'язку з цим Доктриною інформаційної безпеки України визначено цілковито необхідне завдання

побудову «дієвої та ефективної системи стратегічних комунікацій»⁶⁴ – скоординованого і належного використання комунікативних можливостей в інтересах держави. При цьому в сучасних умовах увага має приділятися в системі стратегічних комунікацій змістовій складовій, орієнтованій на розвиток національного інформаційного простору⁶⁵, що відіграє основну роль в організації протистояння інформаційній агресії.

На передній план в умовах ворожої інформаційної агресії сьогодні виступає проблема ефективної державної координації використання потенціалу інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів, громадських організацій, наукових установ, що продукують нову, в інтересах національного розвитку, інформацію, аналізують нові ресурси і працюють в режимі підготовки «інформації на базі інформації».

В цьому сенсі Президент НАН України Б. Є. Патон справедливо назвав бібліотеки передовою базовою ланкою інформатизації, підкреслюючи, що «рух в інформаційне суспільство починається від мережі бібліотек, бо вони є володарями усієї досі накопиченої і оприлюдненої інформації»⁶⁶. Тож сприяння розвитку центрів комплектування та організації високопродуктивного використання інформаційних ресурсів національного розвитку, інтенсифікації процесу підвищення ефективності інформаційних обмінів у системі стратегічних комунікацій є важливою складовою мобілізації творчого потенціалу суспільства в інтересах національного розвитку.

З огляду на те, що у нашій державі в умовах гібридної війни активізувалися зусилля як державного, так і недержавного сектору щодо забезпечення інформаційної безпеки держави та розвитку інформаційної культури суспільства, можна говорити про поступову побудову вітчизняної моделі інформаційної культури. Проте існування низки негативних тенденцій, зокрема пов'язаних із фактом окупації частини української території

⁶⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017.

⁶⁵ Ліпкан В. А. Експертний висновок на проект Стратегії розвитку ефективних комунікацій у ЗСУ. URL: <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvitku-efektivnix-komunikacij-u-zsu/>.

⁶⁶ З виступу Президента НАН України, академіка НАН України Б. Є. Патона на засіданні Президії НАН України при обговоренні питання «Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи». *Бібл. вісн.* 2003. № 5. С. 8.

позначається на цьому процесі. Нейтралізації негативних впливів має сприяти Стратегія інформаційної реінтеграції Донбасу, яка розрахована на період до 2020 р. Дуже важливим аспектом цього програмного документа, зокрема в культурологічному аспекті, є спрямованість дії не лише на громадян, які залишилися на окупованих територіях Донбасу, а й на всіх українців. Тому і завдання Стратегії охоплюють широке коло проблем і питань, що стосуються громадян України як на непідконтрольних, так і на контрольованих державою територіях.

Перелому в російсько-українському інформаційному протистоянні буде досягнуто при успішному поєднанні вертикальних і горизонтальних інформаційних обмінів у єдиному інформаційному комплексі під державним контролем. З одного боку, цей процес сприятиме зміцненню вітчизняної інформаційної системи як суб'єкта міжнародних інформаційних відносин, що дуже важливо в умовах нинішнього інформаційного протистояння, з іншого – забезпечуватиме внутрішню консолідацію суспільства. Це стане запорукою надійного загальносуспільного захисту національного інформаційного простору від негативних зовнішніх впливів.

З метою захисту національних пріоритетів, прав та інтересів громадян у соціальних мережах та блогосфері необхідною є реалізація цілого комплексу взаємопов'язаних заходів правового, адміністративного, організаційного, наукового, технічного, інформаційного, пропагандистського плану, а також широке залучення до справи інституцій громадянського суспільства, наукових установ, широкого загалу активних учасників соціальних комунікацій.

Велике значення має поєднання державного й громадського контролю за інформаційними процесами у соціальних мережах та блогосфері. У цьому плані особливого значення набуває розвиток нормативних засад, методичного забезпечення і практичної організації співпраці держави з недержавними інформаційними центрами з урахуванням досвіду Європейського Союзу. На думку експертів, у відкритому, демократичному суспільстві до мережевих соціальних комунікацій мають застосовуватися лише окремі форми дуже «м'якого» державного регулювання, як це робиться в ЄС. Ці заходи мають бути адекватними наявним викликам, їх різній значущості, характеру і проявам, обґрунтованими і зрозумілими суспільству та здійснюватися із застосуванням демократичних інструментів впливу, які в цілому не обмежують свобод і інтересів широкого громадянського загалу.

Певну перспективу в упорядкуванні системи горизонтальних інформаційних обмінів обіцяє назріле в колі фахівців і організаторів соціальних мереж розуміння створення ефективного механізму приборкання спроб перетворити безумовно цікавий і корисний для усього людства інструмент соціальних мереж у засіб інформаційної боротьби.

Україна зі свого боку в умовах протистоянь в інформаційному суспільстві має сприяти розробці власних технологій інформаційного захисту, вітчизняних бойових інформаційних продуктів, створюваних і в державних наукових, науково-інформаційних структурах, і в приватних структурах, недержавних аналітичних центрах, фондах в інтересах інформаційної оборони. Міжнародне правове законодавство в інформаційній сфері, що стосується регулювання проблем інформаційних протистоянь, інформаційного тероризму, інформаційних, інформаційно-психологічних воєн, має бути своєчасно імплементоване в правову базу України. Держава має сприяти участі вітчизняних юристів у підготовці нових правових актів, що стосуються інформаційної сфери, і відстоювати в новому законодавстві національні інтереси. При цьому слід враховувати зростаючий темп розвитку інформаційних процесів у сучасному суспільстві, хронічне відставання правотворчості від їх трансформації.

Потребує аналізу і можливість використання арсеналу ментальних впливів, з огляду на ментальну близькість наших народів, на проживання в Росії значного числа етнічних українців, традиційних симпатій корінних сибіряків тощо. При цьому, відштовхуючись від відвертої ворожості деяких російських ЗМІ, варто звернутись до думки про те, що, зображуючи Київ ворогом, кремлівська пропаганда об'єктивно руйнує, особливо в очах молодого покоління, власними силами випестувану міфологію «єдиного народу».

У зв'язку з цим діяльність, що має сприяти об'єднанню і розвитку кращих ментальних рис українців, формуванню національного ментального простору в самобутньому розвитку його особливостей, є важливою складовою системи протистояння зовнішній інформаційній агресії, засобом зміцнення ментальної єдності в умовах теперішніх інформаційних процесів. Це відповідає сучасним завданням відстоювання інтересів українського народу в інформаційній війні і забезпеченню необхідних соціально-психологічних установок для мобілізації на ефективний суспільний розвиток,

кроками до задоволення потреб українського народу в становленні загальнонаціональних цінностей та пріоритетів, а також розвитку інформаційного простору держави.

Зазначені елементи формують свідомість нації, обумовлюють її подальший розвиток та визначення її місця у сучасному світі, сприяють ефективному впровадженню реформ, наближенню до стандартів ЄС. Використання позитивних елементів ментальних особливостей різних регіонів у оновленні суспільних процесів в Україні, таким чином, є важливим аспектом розвитку національного інформаційного простору, консолідації на основі його інформаційних ресурсів розвитку українського суспільства.

В останніх дослідженнях акцентується увага на усвідомленні суспільного значення ідеології, важливого об'єднуючого чинника саме в умовах розвитку інформаційного суспільства. Як зауважує Г. Почепцов, «сьогодні спостерігається повернення до неї, оскільки США намагаються відмовитись від попереднього розуміння війни з терором на користь нового розуміння – як війни ідей...»⁶⁷.

Варто підкреслити, що в сучасному інформаційному протистоянні заплановані заходи зможуть бути ефективними за умови оперативного реагування на акти інформаційної агресії, а таке реагування буде можливим якщо організувати якісний аналіз інформаційних процесів та прогнозування можливих інформаційних диверсій, чітко орієнтуючись на аудиторію, до якої доноситься інформація (зважати не лише на те, що сказано, але й на те, як буде донесена інформація). Потрібно постійно шукати прихильників та організовувати їх на спільну боротьбу в інформаційній війні.

⁶⁷ Почепцов Г. Информационная политика и безопасность современных государств. URL: <http://psyfactor.org/psyops/infowar6.htm>.

ЗМІСТ

1. Розвиток регіонів в умовах становлення інформаційного суспільства і безпеки негативних зарубіжних впливів.....	3
2. Особливості негативних зарубіжних впливів в умовах глобальної інформатизації.....	17
3. Особливості захисту регіонів України від негативних зарубіжних впливів в умовах гібридної війни.....	36
Висновки.....	58

Наукове видання

ДУБРОВІНА Любов Андріївна, ОНИЩЕНКО Олексій Семенович,
ГОРОВИЙ Валерій Микитович та ін.

**ІНФОРМАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ
ЗАРУБІЖНИХ ВПЛИВІВ НА РЕГІОНИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

Наукова доповідь

Редактори: Є. Кабаренкова, Я. Маленко, Л. Сісіна, Ю. Шлапак
Комп'ютерне верстання Г. Булахової

Підп. до друку 13.12.2018. Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк 5,8. Обл.-вид. арк. 3,82.
Наклад 100 пр. Зам. № 28.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, Голосіївський просп., 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.